

**Dezinformacije
u izbornom
procesu u BiH**

IMPRESSUM

Izdavač

Udruženje građana "Zašto ne"

Urednica

Tijana Cvjetićanin

Metodologija istraživanja

Darko Brkan, Emir Zulejhić, Tijana Cvjetićanin, Ajla Škrbić

Obrada i analiza podataka

Emir Zulejhić, Darko Brkan

Studije slučaja

Ajla Škrbić, Amar Karađuz

Lektura

Aldijana Zorlak

Dizajn i prelom

Alisa Karović

SADRŽAJ

I UVOD	5
II METODOLOGIJA	6
Uzorak	6
Ograničenje uzorka	7
Sistem ocjenjivanja	7
Istraživačka pitanja	8
III ANALIZA PODATAKA	9
Mediji	9
Najzastupljeniji mediji: Broj ocijenjenih članaka	9
Ocjene	15
Broj i vrste ocjena	15
Struktura ocjena	21
IV STUDIJE SLUČAJA	24
“Zaobilaženje” izbornih pravila na internetu	26
Medijsko favoriziranje političkih subjekata	33
Dezinformacijska “infrastruktura”: Anonimni i namjenski portali	45
Anonimni izvori i dežurni stranački “eksperti”	54
Manipulisanje istraživanjima javnog mnijenja	70
Izjave političara/ki tokom predizbornog perioda	73
V ZAKLJUČAK	77

Uvod

Pred vama se nalazi četvrto istraživanje bazirano na analizi podataka i materijala nastalih radom fact-checking platforme Raskrinkavanje, nakon istraživanja dezinformacija koje se odnose na sferu politike¹, marginalizirane grupe², te na geopolitiku³, koja su objavljena u 2019. i 2020. godini.

Uoči izbora 2018. godine, na platformi Raskrinkavanje kreirana je rubrika “Razabiranje” posvećena medijskim sadržajima koji su, direktno ili indirektno, povezani sa izborima i izbornim procesima.

Iz materijala prikupljenih u ovoj rubrici, na uzorku od preko 2.000 medijskih članaka i objava sa društvenih medija, urađena je ova analiza dezinformacija koje prate izborni proces u Bosni i Hercegovini.

Raskrinkavanje je platforma koja je pokrenuta u novembru 2017. godine, te se tokom njenog rada u BiH odigrala dva izborna ciklusa: Opšti izbori održani u oktobru 2018. godine, te Lokalni izbori održani u novembru i decembru (u gradu Mostaru) 2020. godine.

To su ujedno i izborni ciklusi koji su “pokriveni” ovom analizom.

¹ [Dezinformacije u online sferi: Slučaj BiH](#), UG “Zašto ne”, 2019.

² [Preko margine: Dezinformacije o marginaliziranim grupama u bh. medijima](#), UG “Zašto ne”, 2020.

³ [Međunarodna politika kroz prizmu dezinformacija](#), UG “Zašto ne”, 2020.

⁴ Rubrika je pokrenuta u saradnji sa partnerskim portalom [“Analiziraj”](#), te su neke od ovih analiza prenesene sa navedenog portala.

⁵ U ukupnom materijalu platforme Raskrinkavanje mogu se naći i analize dezinformacija koje su objavljene kao sadržaji na društvenim mrežama, bez obzira na to da li su ih prenosili i medijski izvori. U daljem tekstu, radi bolje preglednosti, termin “članak” se koristi zbirno da označi svaku “jedinicu” teksta (ili audio/video materijala) koja je ocijenjena jer je sadržavala dezinformacije, bez obzira na to da li se radi o člancima u užem smislu riječi (medijski izvještaj), ili o objavi sa društvenih mreža.

Metodologija

Uzorak

Uzorak koji je analiziran u ovom istraživanju preuzet je iz baze podataka platforme Raskrinkavanje, iz rubrike “Razabiranje” i sastoji se od analiza objavljenih u periodima od raspisivanja izbora do objave rezultata izbora za Opšte izbore 2018. godine i Lokalne izbore 2020. godine u BiH.

Raskrinkavanje je u ovoj specijaliziranoj rubrici objavilo 220 analiza, koje većinom čine fact-checking analize, njih 176 (analize koje sadrže provjeru tačnosti i ocjene različitih vrsta medijskih manipulacija u skladu sa metodologijom Raskrinkavanja), te analize različitih medijskih i informacijskih fenomena vezanih za izbore, koje ne sadrže ocjene i provjeru tačnosti), kojih je bilo ukupno 44.⁴

U ovih 176 analiza su ocijenjena 1233 članka⁵ koje je objavilo ukupno 411 medija, te su im dodijeljeno 2132 ocjene tačnosti.

Ograničenja uzorka

Platforma Raskrinkavanje nema specifičan fokus ni na jednu temu ili oblast, te se bavi svim vrstama činjenično netačnih, upitnih ili manipulativnih tvrdnji koje se pojavljuju u bh. medijskom i online prostoru. Uzorak koji je analiziran u ovom istraživanju, stoga, ne treba smatrati reprezentativnim, niti ova analiza može pretendovati na to da prikazuje pun “spektar” dezinformacija vezanih za izbore u bh. medijskom prostoru.

Sistem ocjenjivanja

Ocjene tačnosti koje se pojavljuju u ovom istraživanju predstavljaju ocjene koje u svom radu koristi fact-checking platforma Raskrinkavanje.⁶

Raskrinkavanje zasebno ocjenjuje svaku medijsku manipulaciju koja se pojavi u jednom medijskom izvještaju, zbog čega jedan članak može imati više ocjena. Baza podataka stoga sadrži više ocjena nego ocijenjenih članaka. Pored toga, ukoliko se ista medijska manipulacija pojavi u člancima više medija, svi članci će dobiti istu ocjenu i biti evidentirani u istoj fact-checking analizi.

Ocjene, članci, fact-checking analize i nazivi medija čine osnovni set podataka iz baze Raskrinkavanja, na osnovu kojeg je odabran uzorak koji je analiziran kako bi se odgovorilo na istraživačka pitanja.

⁶ Detaljan pregled ocjena koje koristi Raskrinkavanje dostupan je na [ovom linku](#).

Istraživačka pitanja

U ovom istraživanju ćemo nastojati da odgovorimo na sljedeća pitanja:

Koja vrsta medijskih manipulacija se pojavljuje u izbornom periodu u BiH?

Koji su najčešći izvori takvog sadržaja?

Koliko su intenzivni takvi sadržaji (koliko se često prenose)?

Koji specifični “dezinformacijski fenomeni” prate izborne procese u BiH? Kako se manifestuju i koje su njihove moguće posljedice?

Analiza podataka

Mediji

Najzastupljeniji mediji: Broj ocijenjenih članaka

Medijski izvor sa najviše ocijenjenih članaka u ovom uzorku je Radio-televizija Republike Srpske (RTRS), sa 59 članaka koji su dobili 119 ocjena.

Drugi najčešći izvor dezinformacija vezanih za izbornih proces bile su objave na društvenoj mreži Facebook (34), dok se na trećem mjestu, sa istim brojem članaka, nalaze Avaz i Alternativna televizija (po 33 oba).

Pored navedenih, mediji sa značajnim brojem ocjena i ocijenjenih članaka su i SRNA, Infosrpska, Kurir, Informer, Srbija Danas, Srpska Info, Alo, Poskok i Sputnik.

Naziv medija	Broj ocjenjenih članaka
RTRS	59
Facebook profili i stranice	34
Avaz	33
Alternativna televizija	33
Srna	26
Kurir	19
Informer	16
Srpska info	15
Srbija danas	15
Infosrpska	15
Slobodna Bosna	14
Glas Srpske	14
Alo	13
Poskok	12
Sputnik	10
Sarajevo Grad	10
Novosti	10
Nezavisne novine	10
Bljesak	10
Životni stil	9

* Broj ocijenjenih članaka

Kako se može vidjeti iz gornje tabele, među prvih deset medija sa najvećim brojem ocijenjenih članaka (ne računajući društvene mreže kao izvor), njih 6 je locirano u Bosni i Hercegovini, dok su 4 iz Srbije.

Zastupljenost medija iz Srbije među onima koji najviše dezinformišu o politici bila je značajna i u istraživanju političkih dezinformacija provedenom 2019. godine, a primjećuje se i da su gotovo svi mediji u tabeli bili i dio “mreže dezinformacija” identificirane u ovom istraživanju.⁷

Među najocjenjenijim medijima nalaze se samo dva anonimna portala, od kojih je jedan, (Životni stil) tipičan “fake news portal”, to jest stranica koja objavljuje lažne vijesti zarad profita.

Drugi (Infosrpska) je, pak, portal koji je nastao upravo uoči izbora 2018. godine i može se svrstati u posebnu kategoriju stranica koje služe kao “produžena ruka” političkih stranaka i aktera, o kojoj će biti više riječi dalje u tekstu.

Generalno, izvori koji proizvode najviše dezinformacija u izbornom vrijeme u pravilu nisu anonimni portali, već komercijalni mediji, ili čak javni servisi.

⁷ [Dezinformacije u online sferi: Slučaj BiH](#), UG “Zašto ne”, 2019, str. 47.

Činjenica da se među prvih pet najocjenjenijih medija u ovom uzorku nalaze dva javna medija, RTRS i SRNA, zajedno sa ATV - komercijalnim medijem koji objavljuje gotovo identične sadržaje - ukazuje na jaku vezu političke kontrole i dezinformacija vezanih za izbore, barem u Republici Srpskoj.

Ovi nalazi ne mijenjaju se značajno ni kada se pogleda nešto drugačiji parametar, broj ocjena po mediju. Kako se može vidjeti iz tabele ispod, razlike u "sastavu" tabele 20 medija sa najviše ocjena tek su neznatne u odnosu na broj medija sa najviše ocijenjenih članaka.

Naziv medija	Broj ocjena
RTRS	119
Alternativna televizija	67
Srna	56
Avaz	55
Kurir	49
Facebook profili i stranice	45
Infosrpska	36
Srbija danas	34
Informer	34
Alo	28
Srpska info	25
Poskok	25
Sputnik	23
Slobodna Bosna	23
Glas Srpske	23
Sarajevo Grad	22
Espresso.rs	22
Pravda	18
Nezavisne	18
BL Portal	18

* Broj ocjena po medijima

Značajan je i udio društvenih mreža u kreiranju i širenju dezinformacija tokom izbornog procesa. Prema istraživanju IFES-a iz 2021. godine⁸, društvene mreže su i od strane građana/ki prepoznate kao značajan izvor širenja dezinformacija, te su smještene na treće mjesto, iza televizije na prvom i političkih partija na drugom mjestu.

Sa druge strane, iako televiziju izdvajaju kao tip medija koji je najodgovorniji za širenje dezinformacija u predizbornom periodu, ona je i dalje “preferirani način na koji bi sudionici željeli biti informirani o izborima” - kao takvu ju je označilo 71,6%; “medij s najviše povjerenja (31,9%)”, te “najvažniji izvor informacija za većinu ispitanih sudionika (51,7%)”, Iza televizije, najvažniji izvori informacija su internetski portali (32,9%) i radio (21,4%).

⁸ Povjerenje punoljetnog stanovništva Bosne i Hercegovine u izborni proces i Centralnu izbornu komisiju, International Foundation for Electoral Systems (IFES), 2021.

Ocjene

Broj i vrste ocjena

Ocjene tačnosti koje se pojavljuju u ovom istraživanju predstavljaju ocjene koje u svom radu koristi fact-checking platforma Raskrinkavanje. Ova platforma zasebno ocjenjuje svaku medijsku manipulaciju koja se pojavi u jednom medijskom izvještaju, zbog čega jedan članak može imati više ocjena. Baza podataka stoga sadrži više ocjena nego ocijenjenih članaka.

Dalje, u jednoj fact-checking analizi se najčešće ocjenjuje više članaka, te jedan članak može dobiti više ocjena. Odnos između tih varijabli u ovom uzorku je takav da je u jednoj analizi u prosjeku ocijenjeno 7 članaka, dok jedan članak u prosjeku ima 1.72 ocjena - te se može reći da je ovo prosječan broj manipulacija po jednom članku ocijenjenom u uzorku.

Poređenja radi, u uzorku dobijenom iz iste baze podataka 2019. godine, koja je filtrirana tako da obuhvati samo analize vezane za političke dezinformacije, u prosjeku 6 članka je bilo ocijenjeno u jednoj analizi.

To ukazuje da političke dezinformacije u predizbornom periodu i/ili one koje su direktno vezane za izbore, imaju nešto veći potencijal širenja i prenošenja od generalnih tema vezanih za politiku na našem prostoru. One su, međutim, značajno manje “viralne” od dezinformacija vezanih za COVID-19 pandemiju, gdje jedna analiza obuhvata u prosjeku skoro 13 članaka.⁹

Sa druge strane, prosječan broj ocjena po članku je sličan kroz cijeli uzorak Raskrinkavanja i kreće se oko 1,6-1,7 (u ovom slučaju 1,72 ocjene po članku). To ukazuje da dezinformativni članci sadrže u prosjeku između jedne i dvije medijske manipulacije ili manipulativne “taktike”, bez obzira na to kojom se temom bave.

⁹ Podaci iz još neobjavljenog istraživanja SEE Check mreže o dezinformacijama o pandemiji COVID-19, koje obuhvata podatke iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Sjeverne Makedonije i Srbije.

Naslov analize	Broj članaka u analizi
Predsjedništvo BiH nije bilo "jednoglasno protiv priznanja Kosova"	72
Kad huškanje "urodi plodom": Lažna vijest zatvorila "migrantski kafić" na Ilidži	31
Kad porušena kuća postane "ogromno skladište vojne opreme u blizini džamije"	28
Fikret Abdić nije umro	28
Bosnu nije "okupiralo desetine hiljada talibana koji napadaju RS"	28
Novi američki predsjednik Joe Biden ne ukida Republiku Srpsku	26
Neutemeljene tvrdnje o tome da Pakistan "na migrantske rute šalje zatvorenike" prenijele i novinske agencije	25
Od jednog papira do 500 minobacača	24
Empire State Building jučer nije bio osvjetljen bojama zastave BiH	24
Novosti "otkrivaju" još jednu laž	23
Nikada viđeni "dokumenti obavještajnih službi" kao medijski "izvori" za priče o atentatu na Dodika	23
Fudbal, Srebrenica i lažni mediji: Genocid kao izvor klikova	23
Slučaj "SIPA u Centralnoj banci": Kako su portali reagovali na demantij?	21
"Avaz": Monah koji je umro prije 25 godina "širi mržnju na Facebooku"	21
Kako je "vijest" sa Youtube-a završila na javnom servisu RS	20
Nije tačno da sutra počinje suđenje Novaliću, Solaku i Hodžiću	18
Nakon Džeke, Dalić: Nova postizborna laž	18
Muzej ratnog djetinjstva nije aplicirao za budžetska sredstva kako bi isplatio "funkcionerske" plate	18
Da li je i kako Dodik upotrijebio izraz "bosanski Srbi" u intervjuu za Kurir?	18
RTRS pristrasno o zabrani učešća na izborima za Ujedinjenu Srpsku	17

* Analize sa najviše ocijenjenih članaka

Kako se može vidjeti iz prethodne tabele, dezinformacije koje je prenijelo najviše medija (analize u kojima je broj ocijenjenih članaka značajno veći od prosjeka), odnose se na politička pitanja koja dijele javnost u BiH (priznanje Kosova, unutrašnje uređenje BiH); aktuelne društvene i političke teme u prethodnim predizbornim ciklusima (migrantska kriza, pandemija, ispunjavanje uslova za učešće na izborima pojedinih političkih subjekata); teorije zavjera, najčešće o navodnim aktivnostima ili planovima obavještajnih agencija; dezinformacije o političarima/kama koji/e učestvuju na izborima, te geopolitičke odnose i kretanja.

Veoma su slični nalazi i u odnosu na druge parametre koji govore o intenzitetu prenošenja (broj medija po analizi), te o “intenzitetu” manipulacija u ocijenjenim člancima (broj ocjena po analizi).¹⁰

Štaviše, na ove tri liste nalazi se ukupno 27 analiza, od čega se 14 nalazi na sve tri liste, 7 na dvije, a samo je 6 analiza koje se nalaze na samo jednoj listi. Za analize na kojima se liste “poklapaju” može se reći da predstavljaju “najsnažnije” plasirane dezinformacije u predizbornom periodu.

¹⁰ Broj medija u analizi nije isti kao broj članaka u analizi, s obzirom da jedan medij može objaviti više članaka o istoj temi, koji su onda ocijenjeni u istoj analizi.

Naslov analize	Broj ocjena
Predsjedništvo BiH nije bilo "jednoglasno protiv priznanja Kosova"	113
Kad porušena kuća postane "ogromno skladište vojne opreme u blizini džamije"	96
Kad huškanje "urodi plodom": Lažna vijest zatvorila "migrantski kafić" na Ilidži	70
Muzej ratnog djetinjstva nije aplicirao za budžetska sredstva kako bi isplatio "funkcionerske" plate	46
Novi američki predsjednik Joe Biden ne ukida Republiku Srpsku	45
Bosnu nije "okupiralo desetine hiljada talibana koji napadaju RS"	43
Dezinformacije i pristrasno izvještavanje o migrantima u Dnevnom avazu	42
RTRS izmanipulisao, Slobodna Bosna dopunila: Joe Biden neće "ukinuti RS"	40
Medijski linč u dvije slike	40
Kako je "vijest" sa Youtube-a završila na javnom servisu RS	40
"Avaz": Monah koji je umro prije 25 godina "širi mržnju na Facebooku"	38
Novosti "otkrivaju" još jednu laž	35
Napad na migrante, ne napad migranata	35
Šta je stvarno rekao Aljoša Čampara o anonimnoj prijavi protiv Osmana Mehmedagića Osmice?	32
Nikada viđeni "dokumenti obavještajnih službi" kao medijski "izvori" za priče o atentatu na Dodika	32
Ne, Joe Biden ne "vaskrsava Jugoslaviju"	32
Lavrov nije poručio NATO-u da "ne dira Republiku Srpsku"	32
Neutemeljene tvrdnje o tome da Pakistan "na migrantske rute šalje zatvorenike" prenijele i n	31
Empire State Building jučer nije bio osvjetljen bojama zastave BiH	31
Fikret Abdić nije umro	30

* Analize sa najviše ocjena

Naslov analize	Broj medija u analizi
Predsjedništvo BiH nije bilo "jednoglasno protiv priznanja Kosova"	54
Fikret Abdić nije umro	28
Novi američki predsjednik Joe Biden ne ukida Republiku Srpsku	24
Neutemeljene tvrdnje o tome da Pakistan "na migrantske rute šalje zatvorenike" prenijele i novinske agencije	24
Kad porušena kuća postane "ogromno skladište vojne opreme u blizini džamije"	24
Kad huškanje "urodi plodom": Lažna vijest zatvorila "migrantski kafić" na Ilidži	24
Empire State Building jučer nije bio osvijetljen bojama zastave BiH	24
Novosti "otkrivaju" još jednu laž	23
Nikada viđeni "dokumenti obavještajnih službi" kao medijski "izvori" za priče o atentatu na Dodika	23
Bosnu nije "okupiralo desetine hiljada talibana koji napadaju RS"	23
Od jednog papira do 500 minobacača	22
Slučaj "SIPA u Centralnoj banci": Kako su portali reagovali na demantij?	21
"Avaz": Monah koji je umro prije 25 godina "širi mržnju na Facebooku"	21
Nije tačno da sutra počinje suđenje Novaliću, Solaku i Hodžiću	18
Nakon Džeke, Dalić: Nova postizborna laž	18
Muzej ratnog djetinjstva nije aplicirao za budžetska sredstva kako bi isplatio "funkcionerske" plate	18
Kako je "vijest" sa Youtube-a završila na javnom servisu RS	18
Fudbal, Srebrenica i lažni mediji: Genocid kao izvor klikova	18
Da li je i kako Dodik upotrijebio izraz "bosanski Srbi" u intervjuu za Kurir?	18
Napad na migrante, ne napad migranata	17

*Analize sa najviše ocijenjenih medija

Struktura ocjena

Najzastupljenija vrsta manipulacije u ovom uzorku, jeste “fabrikovanje” informacija, to jest izmišljanje potpuno netačnih tvrdnji, za šta se u fact-checking analizama daju ocjene lažna vijest (232 puta se pojavljuje u uzorku) i prenošenje lažne vijesti (489).

Zajedno se ove dvije ocjene pojavljuju 721 put u uzorku, što predstavlja trećinu (33,6%) ukupnog broja ocjena.

Ocjene dezinformacija, manipulacija činjenicama i teorija zavjere, koje se takođe daju za sadržaj koji je intencionalno manipulativan, date su ukupno 614 puta (28,62% ukupnog broja ocjena).

Ocjena	Broj pojavljivanja u uzorku
Prenošenje lažnih vijesti	489
Klikbejt	278
Pristrasno izvještavanje	273
Dezinformacija	253
Lažna vijest	232
Manipulisanje činjenicama	200
Teorija zavjere	161
Demantirano	111
Greška	37
Neprovjereno	33
Ispravljeno	32
Spin	25
Satira	4
Prikriveno oglašavanje	2
Pseudonauka	1
Cenzura	1
Ukupno	2132

* Ocjene u uzorku

Ove statistike pokazuju da skoro dvije trećine ocjena u uzorku, to jest materijala koji je u njemu ocijenjen, čini parcijalno ili potpuno izmišljen sadržaj, sa visokom vjerovatnoćom namjernog plasiranja pogrešnih informacija u javnosti. Značajno je zastupljeno i pristrasno izvještavanje (273 ocjene).

Ova se ocjena u znatno većoj mjeri pojavljuje u uzorku fokusiranom na izborni period (12,72%) nego u ukupnom uzorku političkih dezinformacija oz 2019. godine (8,6%).

Konačno, ocjena “ispravljeno” u uzorku se javlja samo 32 puta, što pokazuje da veliki broj medija ne ispravlja netačne navode ni nakon objavljenih fact-checking analiza.

Studije slučaja

Studije slučaja

Pored dezinformacija koje su ocijenjene u fact-checking analizama Raskrinkavanja, u rubrici “Razabiranje” nalaze se i 44 analize koje ne sadrže ocjene tačnosti, već se bave specifičnim medijskim i informacijskim fenomenima koji predstavljaju drugačije oblike manipulacija kojima se pokušava uticati na izborni proces.

U ovom poglavlju će biti prikazani nalazi takvih analiza, koje su grupisane prema određenim zajedničkim karakteristikama.

“Zaobilaženje” izbornih pravila na internetu

Izborni zakon i podzakonski akti precizno utvrđuju kada počinje i završava izborna kampanja, te kako se treba voditi. U praksi se ta pravila često ne poštuju¹¹, ili se koriste “sive zone” u kojima zakon nije jasan ili nadležni organi nisu revnosni u njegovom provođenju.

¹¹ Posmatračice koalicije Pod lupom su u periodu od 7.9.-11.10.2020. zabilježili čak 538 različitih izbornih nepravilnosti, od čega se najviše (185) odnosilo upravo na preuranjenu izbornu kampanju. Najveći broj prijava se odnosio na SDA (17), zatim na SNSD (12), SDP (7), SDS (7) i HDZ (7). ([Saopćenje za javnost / Koalicija „Pod lupom“: Za bolje izbore u BiH nam treba još puno rada](#), Pod lupom, 2020.)
Transparency International BiH je podnio 82 prijave, između ostalog, zbog preuranjene izborne kampanje za vrijeme Lokalnih izbora 2020. ([Nove kazne po prijavama TI BiH: SDA, HDZ i SDS kažnjeni zbog isticanja bilborda prije početka kampanje](#), TI, 2020.)

Zaobilaženje izbornih pravila na internetu najčešće se javlja u vidu preuranjenih izbornih kampanja, kršenja izborne šutnje i upotrebe stranačkih botova. Rizik od navedenog je bio posebno veliki tokom Lokalnih izbora 2020, jer su kandidati/kinje na izborima, zbog mjera u vezi sa pandemijom COVID-19, još češće koristili/e društvene mreže i internet generalno. Centralna izborna komisija (CIK) je u 2020. godini počela izricati sankcije za kršenje izbornih propisa na internetu,¹² ali to nije u potpunosti odvratilo političke subjekte od takvih praksi.¹³

¹² Primjerice, CIK je u maju novčanio kaznio 32 političke stranke zbog kršenja Zakona o finansiranju političkih stranaka (kazne su iznosile između 1.000 KM i 87.000 KM). ([CIK kaznio stranke: Novčane iznose moraju platiti SDA, SNSD, SDP, DF, SBB](#), Klix, 2020.) Nadalje, u septembru su zbog plaćenog oglašavanja prije zvaničnog početka izborne kampanje sa po 1.000 KM kažnjene SDA, Platforma za progres, "Četvorka", Stranka za bolje Vučkovce, nezavisni kandidat Ramo Hušidić, koalicija Demokratska fronta-Građanski savez, SP i koalicija SDS-PDP. ([Nakon prijava TI BiH-a, CIK kaznio političke stranke zbog preuranjene kampanje](#), Transparentno, 2020.) Također, CIK je u oktobru iz istog razloga i istom novčanom kaznom kaznio SDA, A-SDA, NiP, Županijsku neovisnu listu, HDZ i SDS, ali i koaliciju Demokratska fronta-Građanski savez i njihovu kandidatkinju za načelnicu opštine Novo Sarajevo, Adnu Pandžić, koja je na svom Facebook profilu nazvala Bh. povorku ponosa "povorkom stida". ([CIK kaznio SDA, SDS, Narod i pravdu, HDZ...](#), N1, 2020.) Zbog toga je koalicija kažnjena novčanom kaznom u iznosu od 1.500 KM, a kandidatkinja Adna Pandžić sa 3.000 KM. ([Zbog govora mržnje: Koalicija DF/GS i kandidatkinja za načelnicu kažnjene po prijavi OO Bh. povorke ponosa](#), Igbti.ba, 2020.) Konačno, u novembru je CIK kaznio NiP sa 1.000 KM zbog vršenja političkih aktivnosti u vrijeme izborne šutnje, SDA sa 3.000 KM i njenog kandidata Fikreta Prevljaka sa 4.000 KM zbog govora mržnje. ([CIK kaznio Fikreta Prevljaka i SDA zbog prijetnje Predragu Kojoviću](#), Radio Sarajevo, 2020.)

¹³ Vidjeti: [Preuranjeno izbornog oglašavanje na društvenim mrežama: Praksa koja je nastavljena uprkos kaznama CIK-a](#), Raskrinkavanje, 2020.

Kršenje propisa o početku i završetku političke kampanje

Izbornim zakonom BiH regulisano je kada počinje, a kada završava izborna kampanja, koja podrazumijeva sve radnje i postupke kojima politički subjekt upoznaje birače/ice i javnost sa svojim programom i kandidatima/kinjama za predstojeće izbore.¹⁴ Službeni početak kampanje dešava se 30 dana prije otvaranja birališta, a kampanja završava 24 sata prije otvaranja glasačkih mjesta. Prije i poslije ovog perioda ne smiju se održavati skupovi u cilju izborne kampanje, izlagati materijali u cilju utjecanja na birače/ice i sl. – što obuhvata i televizijski program, štampane medije, internet, pa čak i SMS ili video poruke preko mobilnih uređaja.¹⁵ Za kršenje ovih propisa predviđene su i novčane kazne.¹⁶

Korištenje društvenih mreža od strane političkih subjekata u BiH je prilično neujednačeno. Istraživanje Mediacentra pokazalo je da je od 90 kandidata/kinja za gradonačelnike/ce u 22 grada u BiH¹⁷ - njih 67 (84,4 %) u predizborne svrhe koristilo Facebook, 23 kandidata/kinje (25,5%) imaju aktivni profil na Instagramu, 11 kandidata/kinja (12,2%) profil na Twitter-u, a 7 (7,7%) profile na sve tri društvene mreže (Facebook, Instagram, Twitter).¹⁸

¹⁴ Član 1.1a (6) [Izbornog zakona BiH](#) ("Službeni glasnik BiH", broj: 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08, 32/10, 18/13, 7/14, 31/16 i 41/20) Vidjeti i član 7.1 Zakona.

¹⁵ Vidjeti članove 16.11, 16.14 (3) i 16.16 Izbornog zakona BiH.

¹⁶ Novčana kazna od 1.000 KM do 10.000 KM predviđena je i za politički subjekt i za njegovog kandidata/kinju koji prekrše ovo pravilo. [Član 19.9 (1) (l), (m), (n), (o), (t), 19.9 (2) i 19.9 (4)]

¹⁷ Riječ je o gradovima koji su se nalazili na preliminarnoj [kandidatskoj listi CIK-a](#) (bez Sarajeva i Mostara).

¹⁸ [Izbori u BiH 2020: Političke promjene i izborne nepravilnosti](#), Mediacentar Online, 2020.

Pojedini kandidati/kinje ih već dugo i aktivno koriste za promociju tokom i izvan izbornog perioda, ulažući ozbiljan trud u svoj digitalni imidž i komunikaciju sa biračima/cama. Drugi/e na privatnim profilima jedva prenose objave svojih političkih stranaka i nemaju razvijene digitalne “zajednice”. Kod pojedinih kandidata/kinja je očigledno da lično uređuju svoje profile na društvenim mrežama, dok je kod drugih vidljivo da to radi neka druga osoba ili tim. Također, pojedini/e kandidati/kinje objavljuju originalne (autorske) postove, ali većina samo prenosi objave sa drugih internet stranica i profila. Konačno, postoje i političari/ke koji/e imaju verifikovane naloge na društvenim mrežama, iako ih nema mnogo.¹⁹

No, različiti načini korištenja i pristupa društvenim mrežama, nisu nužno uticali na pojavu njihove zloupotrebe kako bi se “zaobišla” pravila o izbornom oglašavanju.

Nadgledanje poštovanja propisa o početku izborne kampanje je problematično, jer CIK može nadgledati izbornu kampanju tek nakon njenog zvaničnog početka. To praktično znači da političke stranke mogu same odlučiti hoće li poštovati ove propise ili ne.²⁰ Također, pojedini zakonski propisi nisu precizni što, pored otvorenog kršenja zakona, dovodi i do zloupotreba od različitih aktera.

¹⁹ Vidjeti: [KANDIDATI ZA BOŠNJAČKOG ČLANA PREDsjedništva BiH: Svi na Facebook](#), Analiziraj, 2018; [MAJORIZACIJA NA FACEBOOKU: Kako se predstavljaju hrvatski kandidati za Predsjedništvo BiH](#), Analiziraj, 2018; [POLITIČARI NA FACEBOOKU: Kod Dodika sve pršti, a Ivanić ponekad preporučiti šta čitati](#), Analiziraj, 2018.

²⁰ [Niko ne kažnjava preuranjenu izbornu kampanju](#), Pod lupom

²¹ [Dezinformacije u online sferi: Slučaj BiH](#), UG "Zašto ne", 2019, str. 84.

²² Ibid.

²³ [Stranke i kandidati na Facebooku: ko je počeo kampanju prije njenog zvaničnog početka?](#), Raskrinkavanje, 2018.

²⁴ Ibid.

²⁵ Ibid.

²⁶ SNSD i HDZ nisu kršili izbornu šutnju na Facebook-u u tom periodu, ali su dobili "podršku" u vidu medija i Facebook stranica kao što su RTRS i Poskok Online. ([Kršenje izborne šutnje: Rekorderi PDP sa 9 i Senad Šepić sa 5 reklama na Facebooku](#), Raskrinkavanje, 2018.)

Primjerice, u BiH još uvijek ne postoje propisi u pogledu toga šta čini legitiman sadržaj političkog oglašavanja.²¹ Stoga se često dešava da javni organi vode izborne kampanje, otvoreno promovisući (vladajuće) političke stranke.²²

Raskrinkavanje je objavilo 9 analiza koje dokumentuju kršenje pravila o političkom oglašavanju na internetu. Primjeri iz analiza Raskrinkavanja u kojima je opisano kršenje propisa o početku i završetku zvanične izborne kampanje na izborima 2018 i 2020, pokazuju da se sve političke stranke u BiH, u manjoj ili većoj mjeri, koriste ovom "taktikom".

Od političkih stranaka na Opštim izborima 2018 u prijevremenoj kampanji istakao se HDZ (9 sponzorisanih objava) te SDS (5).²³ Bilo je i primjera stranaka koje nisu kršile propise na internet stranicama svojih centrala, ali jesu na internet stranicama lokalnih ogranaka (SDA, SDS i SNSD).²⁴ Od pojedinačnih kandidata/kinja u ovom smislu istakao se Jerko Ivanović-Lijanović, sa 11 sponzorisanih objava prije zvaničnog početka izborne kampanje.²⁵ Što se tiče kršenja propisa o završetku izborne kampanje, istakao se PDP (9 plaćenih objava na Facebooku) te SP (8).²⁶

Stranački “botovi”

Pod terminom “stranački botovi” podrazumijevaju se organizovane grupe ljudi koje na internetu pokušavaju uticati na mišljenje ili percepciju javnosti, naročito u sklopu izborne kampanje. Ciljevi takvog djelovanja su najčešće sljedeći: 1) pozitivno predstaviti određenu stranku ili kandidata/kinju isticanjem i (pre)naglašavanjem njihovih postignuća; 2) prikazati većom podršku javnosti za tu stranku ili pojedine kandidate/kinje; odnosno 3) stvoriti negativnu sliku o drugim strankama i/ili kandidatima/kinjama.²⁷

Stranački botovi svojim komentarima na društvenim mrežama zavaravaju javno mnijenje, stvarajući utisak da obični građani/ke podržavaju određeni stav ili mišljenje. Najčešći način njihovog djelovanja je da sa lažnih profila ostavljaju veliki broj pozitivnih komentara i 'lajkova' ispod tekstova koji afirmativno govore o određenoj stranci i/ili političaru/ki dok, sa druge strane, pišu negativne komentare na tekstove koji kritikuju tu stranku ili političara/ku.²⁸ Osim vještačkog podizanja vidljivosti određenih vijesti, na ovaj način se nastoje i kod građana/ki stvoriti stavovi o političkim subjektima, po principu “ako toliko ljudi nešto tvrdi, to mora da je tačno”.²⁹ Prema svjedočenjima osoba koje rade kao “botovi”, kompenzacija za taj posao može biti u novcu, ali i u višim stranačkim ili drugim pozicijama.³⁰

²⁷ [Izborna slikovnica: Razabiranje](#), UG “Zašto ne”, 2020, str. 46.

²⁸ [Stranački botovi dominiraju internetom](#), Danas, 2016.

²⁹ Ibid.

³⁰ [SDA osniva brigadu botova za "internet rat" uoči izbora, najboljima obećali uhljebljenje](#), Klix, 2018; [Stranački portali i botovi: Kontaminacija online prostora političkom propagandom](#), Mediacentar Online, 2019.

³¹ [Djelovanje stranačkih "botova" u komentarima na "Klixu"](#), Raskrinkavanje, 2018.

Raskrinkavanje je 2018. godine istražilo postojanje i djelovanje stranačkih botova u komentarima na stranici Klix, koji je najposjećeniji portal u BiH. Samo u prvoj sedmici septembra 2018. godine identifikovano je 259 korisničkih profila, za koje je utvrđeno da daju podršku jednoj od tri političke stranke: SDA, SBB ili SDP.³¹ Tokom avgusta i septembra, sa ovih profila su komentarisana 962 članka i ostavljen 18.781 komentar. Od toga je 136 profila ostavljalo pozitivne komentare za SDA, 80 za SBB, a 39 profila za SDP - pri čemu su SDP profili, iako najmalobrojniji, bili najaktivniji i ostavili su najviše komentara (9.099 komentara na 194 objavljena članka). Za njima slijede profili koji podržavaju SBB (4.920 komentara na 583 objavljena članka), a potom profili koji podržavaju SDA (4.762 komentara na 533 objavljena članka).

Istražujući praksu ovih stranačkih botova, utvrđeno je da ih većina najčešće piše pozitivne komentare ispod tekstova o "njihovim" strankama i kandidatima/kinjama, mada postoje i oni koji, pored toga, pišu i negativne komentare o "konkurenciji". Takav je slučaj, primjerice, sa stranačkim botovima SDA i SBB. Naime, za razliku od botova koji su podržavali SDP i SBB kandidate za člana Predsjedništva BiH, botovi koji su podržavali SDA kandidata za ovu poziciju su, pored pozitivnih komentara o svom kandidatu, istovremeno negativno komentarisali SDA i SBB protivkandidate. S druge strane, SBB botovi su ispod članaka o Fahrudinu Radončiću često negativno komentarisali Bakira Izetbegovića i stranku SDA.

Medijsko favoriziranje političkih subjekata

Pod terminom “stranački botovi” podrazumijevaju se nasuprot otvorenim manipulacijama, kao što je izmišljanje lažnih vijesti, pristrasnost medija prema političkim subjektima može se uočiti i u postupcima koji nemaju oblik dezinformacija, ali jesu manipulativni na druge načine. Među njima se ističu “lažni intervjui” te različite tehnike kojima se mediji služe kako bi određene stranke promovirali na štetu drugih.

PR intervjui

Intervju je, u medijskom kontekstu, razgovor između novinara/ke i osobe koja je iz određenog razloga zanimljiva javnosti. U kontekstu izvještavanja o politici, od intervjua se očekuje da publici približi osobu sa kojom novinar/ka razgovara, da propita njene stavove, rad i postignute rezultate, te da u konačnici pruži informacije koje su od značaja za javnost. Međutim, politički akteri/ke u saradnji sa medijima vrlo često zloupotrebljavaju ovaj novinarski žanr kao platformu za svoju promociju.³²

³² [Izborna slikovnica: Razabiranje](#), UG “Zašto ne”, 2020, str. 34.

To su intervjui u kojima novinar/ka nema kritički pristup prema sagovorniku/ci, naprotiv - ne postavlja “teška” pitanja; ako ne dobije odgovor na pitanje koje je iole kritično ne insistira i ne postavlja potpitanja, već nastavlja dalje kao po “scenariju”; postavljena pitanja su sugestivna na način da ističu uspjehe i dobre osobine sagovornika/ce, te se “intervjuisanu” osobu manje ili više otvoreno predstavlja kao “pravi izbor” za birače/ice.

Do ovakvih intervjua dolazi bilo tako što se plati prostor za njihovo objavljivanje na isti način kao što se čini sa reklamnim prostorom, ili tako što PR tim kandidata/kinje dostavi “intervju” mediju koji je pod političkom kontrolom ili ima neku vrstu saradnje sa političkim subjektom. Ponekad se može uočiti značajna razlika između elokvencije i kompetentnih odgovora koje političar/ka daje u u takvim intervjuima i njegovih/njenih istupa “uživo”, u kojima se izražava značajno lošije, ili pokazuje manji stepen znanja o temama kojima se bavi, što dodatno ukazuje na mogućnost da ni pitanja ni odgovori u ovakvim “intervjuima” nisu autentični - to jest, da je i jedne i druge napisao PR tim političkog subjekta. U bazi “Razabiranja” analizirano je osam članaka, objavljeno od strane osam medija, koji su sadržali primjere “namještenih” i/ili pristrasnih intervjua.

Zanimljiv je primjer intervjua koji je federalna ministrica okoliša i turizma, Edita Đapo, 2018. dala za anonimni portal Informativa.ba, blizak stranci Savez za bolju budućnost BiH čija je Đapo članica.³³ Sama činjenica da je ministrica dala intervju za potpuno anonimni portal, bez impressuma i/ili podataka o autorima/cama tekstova (ni sam intervju nije potpisan), predstavlja kuriozitet.

Nakon objave na portalu Informativa.ba, ovaj "intervju" prenesen je i na zvaničnoj stranici SBB-a, čim se vjerovatno može objasniti i neuobičajena praksa da nosioci najviših funkcija daju intervjue portalima koji su anonimni za javnost, ali, po svoj prilici, ne i za stranačke kadrove.

Sa druge strane, postoje mediji koji ne favorizuju samo jednu političku opciju, već objavljuju "panegiričke" intervjue sa kandidatima/kinjama iz različitih stranaka.

Takav je Informativni portal Slavija iz Istočnog Sarajeva, koji je objavio dva takva "intervjua" sa nezavisnim kandidatom za načelnika Pala Markom Đogom i jedan sa kandidatom Partije demokratskog progresa (PDP) za odbornika Skupštine opštine Trnovo Danijelom Grujićem.³⁴ Informativni portal Slavija takođe nema podatke o vlasničkoj strukturi, uredničkom i novinarskom timu.

³³ ["Alternativni mediji" i stranački sukobi: lažima protiv neistina](#), Raskrinkavanje, 2017.

³⁴ [Lokalni izbori 2020: Portal Slavija i pristrasno izvještavanje](#), Raskrinkavanje, 2020.

Još jedan anonimni portal, Deblokada, našao se u ovoj rubrici zbog zanimljivog slučaja “recikliranja” jednog “PR intervjuu”. Radilo se o intervjuu sa Edisom Dervišagićem, aktuelnim gradonačelnikom Gradačca i ponovnim kandidatom Socijaldemokratske partije BiH za gradonačelnika na Lokalnim izborima 2020, koji je na ovom portalu objavljen u julu, a zatim i u novembru 2020. godine.³⁵

Nešto eksplicitniji upliv političkog marketinga može se naći u “intervjuu” sa kandidatom za člana Predsjedništva BiH i osnivačem Platforme za progres, Mirsadom Hadžikadićem. Pored karakteristika koje srećemo i u prethodnim slučajevima (nema naznake ko je novinar/ka, pitanja su sugestivne prirode, podpitanja ne postoje), ovaj “intervju” se završava navođenjem linka na Facebook stranicu kampanje dr. Hadžikadića, uz napomenu da se tu može pronaći više informacija o njemu i njegovom predizbornom programu.

Što se tiče mainstream medija, jedan od brojnih primjera ovakvih intervjuu sa Miloradom Dodikom, tadašnjim Predsjednikom Republike Srpske i kandidatom za člana Predsjedništva BiH, nalazimo na RTRS-u. U pitanju je bio razgovor sa Matom Đakovićem u emisiji Teling, u kom je veći dio vremena posvećen temi njegovog djetinjstva na selu, uz unaprijed pripremljene promotivne videoklipove i fotografije koje su pratile njegove tvrdnje o vlastitim uspjesima.³⁶

³⁵ Intervju od 4.7.2020, naslovljen sa [DEBLOKADA INTERVIEW! Dervišagić: Zaposlenost u Gradačcu u stalnom porastu](#), koji je istog dana objavljen i na Facebook stranici portala.

³⁶ [MATO ĐAKOVIĆ: Režimski novinar i PR menadžer](#), Analiziraj, 2018.

Pristrasnost informativnih portala

Pristrasno izvještavanje, kojim se ciljano favorizira jedna politička opcija ili subjekt nauštrb drugih, može se ogledati u bilo kom aspektu medijskog izvještavanja: od odabira teme, tona, sagovornika/ce, pa sve do izvedenih zaključaka i opreme članka.³⁷ Ovakvo izvještavanje ne mora nužno sadržavati činjenično netačne tvrdnje, ali uvijek podrazumijeva namjeru novinara/ke da kod čitaoca/teljke izazove naklonost prema određenom političkom akteru, odnosno averziju prema drugima. U takvim izvještajima nisu prikazane sve strane priče, odnosno cijela slika o temi/osobi o kojoj je riječ, te se favorizuju stavovi, činjenice i zaključci koji odgovaraju jednom narativu, zanemarujući (ili čak iskrivljavajući) sve što se u taj narativ ne uklapa.³⁸ Zbog navedenih karakteristika ovaj je dezinformacijski fenomen mnogo teže prepoznati od “obične” lažne vijesti.³⁹

Selektivno izvještavanje, na način da se uvijek izvještava o istim akterima, i to uvijek sa istim (pozitivnim ili negativnim) vrijednostnim uklonom, bez davanja prostora drugim akterima, po pravilu ukazuje da je riječ o mediju koji je pristrasan. Tim prije ukoliko uz takav pristup izvještavanju na jednom mediju postoji i ekskluzivitet reklamnog prostora koji je “rezervisan” samo za pozitivno prikazane političke subjekte.

³⁷ [Izborna slikovnica: Razabiranje](#), UG “Zašto ne”, 2020, str. 29.

³⁸ Vidjeti: [Pristrasno izvještavanje, Medijska pismenost i Izborna slikovnica: Razabiranje](#), UG “Zašto ne”, 2020, str. 29.

³⁹ [Izborna slikovnica: Razabiranje](#), UG “Zašto ne”, 2020, str. 29.

U bazi “Razabiranja” nalazi se 30 analiza izvještavanja pristrasnih medija, uglavnom portala (njih 46). Među njima se uočavaju tri dominantna načina ispoljavanja pristrasnosti: 1) mediji koji su uvijek pisali (pozitivno) o istim političkim subjektima, pri tome uopšte ne izvještavajući o drugima; 2) mediji koji su dominantno pozitivno pisali o određenim političkim subjektima, dok su o drugima izvještavali negativno i znatno rjeđe; i 3) mediji koji su dominantno pisali negativno o određenim političkim subjektima, pokušavajući ih diskreditovati.

U prvu grupu spada, primjerice, portal IS Radio.⁴⁰ Ovaj portal je u svojim izvještajima tokom predizborne kampanje za Lokalne izbore 2020 bio fokusiran na Srpsku demokratsku stranku (SDS), Demokratski narodni savez (DNS) i PDP, dok o kandidatima/kinjama SNSD-a i njegovim koalicionim partnerima nije izvještavao. U periodu 16.10.-4.11.2020. (zvanični period kampanje) IS Radio je objavio ukupno 34 članka na temu politike u rubrici “Vijesti - Istočno Sarajevo”, od čega su u 21 članku predstavljani kandidati/kinje za različite pozicije na Lokalnim izborima 2020. Od toga je ovaj portal u 16 članaka izvještavao o kandidatima/kinjama iz stranaka SDS i PDP, u 5 članaka o stranci DNS, dok ne postoji ni jedan članak o drugim političkim strankama 2020).⁴¹

⁴⁰ IS Radio je portal javnog preduzeća Radio Istočno Sarajevo, čiji je osnivač Skupština grada Istočno Sarajevo. Na portalu i Facebook stranici portala (ISRadio) nema kontakt podataka niti podataka o vlasničkoj strukturi, uredničkom i novinarskom timu – izuzev jednog broja telefona na Facebook stranici. ([Lokalni izbori 2020: IS Radio pristrasno o SDS i PDP](#), Raskrinkavanje, 2020.)

⁴¹ [Lokalni izbori 2020: IS Radio pristrasno o SDS i PDP](#), Raskrinkavanje, 2020.

Prvoj grupi medija pripada i portal In media⁴², koji je svoje izvještavanje tokom predizborne kampanje posvetio Stranci demokratske akcije.⁴³ Izdvaja se i informativni portal Udruga za informiranje i kulturu Manda Tomislavgrad, Mandino selo i Ljportal.com, koji su objavljivali samo članke o predizbornim skupovima Hrvatske demokratske zajednice BiH (HDZ).⁴⁴

Druga grupa obuhvata medije koji dominantno (i isključivo pozitivno) izvještavaju o jednim političkim subjektima, dok o drugima izvještavaju tek malo (i uglavnom negativno). Njihova pristrasnost vidljiva je i u tome što su članci o stranci koju podržavaju često izdvojeni na vidljivo mjesto na portalu, iako su ponekad stari i nekoliko dana. Takvi mediji su, primjerice, portal USN.ba, Top portal i InfoBrčko.

Od 52 članka na temu politike i predizborne kampanje, portal USN.ba je sadržajem čak 20 članaka promovisao kandidate/kinje Naroda i pravde (NiP). Druge političke stranke su također dobile prostor na njihovoj platformi, ali je o njima uglavnom pisano negativno (izuzev o POMAK-u). Tako od 52 članka objavljena na ovom portalu u posmatranom periodu, njih 14 u fokusu ima aktivnosti SDA, 11 članaka izvještava o POMAK-u, 3 o SDP-a te po jedan članak na temu Naše stranke, SBB-a, Stranke demokratske aktivnosti ASDA (A-SDA) i Pokreta demokratske akcije (PDA).⁴⁵

⁴² Podaci o vlasničkoj strukturi, uredničkom i novinarskom timu nisu navedeni ni na ovom portalu. In media posjeduje i istoimenu Facebook stranicu, sa 42.024 pratioca, na kojoj se prenose svi članci sa portala In media. Ni ona ne nudi nikakve podatke o vlasničkoj strukturi, uredničkom i novinarskom timu. ([Lokalni izbori 2020: Anonimni portal pristrasno o SDA u Sanskom Mostu](#), Raskrinkavanje, 2020.)

⁴³ Od 31 članka objavljenog na temu lokalnih izbora u periodu 16.10.-11.11.2020, ovaj portal je pisao (isključivo pozitivno) o SDA, dok samo 5 članaka usputno pominje druge stranke i njihove kandidate/kinje, i to prilikom izvještavanja o predizbornim TV debatama. ([Lokalni izbori 2020: Anonimni portal pristrasno o SDA u Sanskom Mostu](#), Raskrinkavanje, 2020.)

⁴⁴ [Lokalni informativni portali ili stranačka glasila? \(Prvi dio\)](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁴⁵ [Lokalni izbori 2020: Portal USN na prošlim izborima pristrasno o POMAK-u, na ovim o NiP-u](#), Raskrinkavanje, 2020.

Priistrasnost je vidljiva i u sadržaju, i u tonu, i u prostoru koje je ovim akterima dato u člancima. Primjerice, iako tokom predizborne kampanje mjere uvedene radi sprečavanja širenja pandemije COVID-19 nisu poštovane gotovo ni od jedne političke stranke, portal USN.ba je u tom smislu kritikovao isključivo SDA.

Izdvaja se i Top portal, koji je u periodu 20.11.-17.12.2020. pristrasno izvještavao o koaliciji Ostajte ovdje - Zajedno za naš Mostar. Naime, u 35 članaka u kojima je ovaj portal izvještavao o izborima, čak 32 članka su promovisala ovu koaliciju, koja je bila i isključiva tema njihove rubrike "Izbori 2020", kao i jedine reklame vidljive na početnoj strani portala.⁴⁶

Na portalu InfoBrčko⁴⁷, više od 50% predizbornog sadržaja objavljenog u periodu 1.10.-2.11.2020. bilo je posvećeno stranci SDA (13 od ukupno 22 objavljena članka sa političkim sadržajem).⁴⁸ Ostali brčanski politički subjekti su tretirani drugačije od SDA - njihove su aktivnosti i saopštenja po pravilu predstavljane šturim člancima koji se sastoje od svega jedne ili dvije rečenice i fotografije - tek toliko da se formalno "pokrije" i njihova kampanja.

⁴⁶ [Lokalni izbori 2020: Top portal pristrasno o listi "Ostajte ovdje - Zajedno za naš Mostar"](#), Raskrinkavanje, 2020.

⁴⁷ Iako impressum portala InfoBrčko to ne navodi, Žurnal tvrdi da je osnivač portala Sead Šadić, što potvrđuje i Al Jazeera Balkans. Šadić je danas glavni koordinator Vlade BD, član predsjedništva Asocijacije mladih SDA, kao i predsjednik Asocijacije mladih SDA BD, te član Izvršnog odbora SDA BD.

⁴⁸ [Lokalni izbori 2020: InfoBrčko nesrazmjerno u korist SDA](#), Raskrinkavanje, 2020.

Konačno, treća prepoznata grupa pristrasnih medija uključuje medije koji su fokusirani na negativno izvještavanje o određenim političkim subjektima, sa ciljem njihove diskreditacije. Tipični predstavnici takvih medija su Zenicagrad.info, Zenicki.net i Živinice Izbori 2020. U sva tri slučaja riječ je o anonimnim lokalnim portalima⁴⁹, od kojih prva dva “targetiraju” gradonačelnika Zenice Fuada Kasumovića⁵⁰, dok se treći “obrušavao” na sve izborne protivnike/ce gradonačelnika Živinica, Samira Kamenjakovića (SDA).

Analizom članaka iz uzorka zaključuje se da su pojedini portali de facto glasila određenih političkih stranaka. Takvi portali postoje i u prvoj i u drugoj i u trećoj grupi medija, odnosno među njima ima i onih koji isključivo pišu o “svojoj” političkoj stranci, ali i onih koji svoju pristrasnost pokušavaju sakriti povremeno izvještavajući i o drugim političkim opcijama, odnosno medija koji služe samo za diskreditaciju političkih protivnika/ca.

Pregled objava na lokalnim portalima u periodu 7.-26.9.2018. u FBiH pokazao je da kod čak 30 portala u BiH postoji određeni oblik naklonjenosti jednoj političkoj stranci.⁵¹ Najviše portala (14) davalo je prostora HDZ-u, zatim SDA (9), potom koaliciji A-SDA i POMAK (3) i po jedan portal koji je najviše prostora davao isključivo PDA, A-SDA, SBB ili Hrvatskoj republikanskoj stranci (HRS).

⁴⁹ Prva dva su anonimni portali iz Zenice, koji nemaju navedene vlasničke, uredničke niti kontakt podatke na svojim platformama. Domena portala Zenicki.net registrovana je 12.7.2018, dok je portal Zenicagrad.info pokrenut 31.3.2020. ([Lokalni Izbori 2020: Zenicagrad.info i Zenicki.net negativno o Fuadu Kasumoviću](#), Raskrinkavanje, 2020.) Anonimni portal Živinice Izbori 2020 nastao je 6.10.2020, kada je registrovana domena ziviniceizbori2020.com. Ni na ovom portalu nisu dostupni vlasnički i/ili kontakt podaci. ([Anonimni portal Živinice Izbori 2020 pristrasno o gradonačelničkim kandidatima](#), Raskrinkavanje, 2020.)

⁵⁰ Zanimljiva je razlika primijećena između ova dva portala. Naime, dok je portal Zenicki.net u posmatranom periodu isključivo izvještavao negativno o Kasumoviću, Zenicagrad.info je, pored toga, još i promovisao njegovog protivkandidata iz stranke SDA. ([Lokalni Izbori 2020: Zenicagrad.info i Zenicki.net negativno o Fuadu Kasumoviću](#), Raskrinkavanje, 2020.)

⁵¹ [Lokalni informativni portali ili stranačka glasila?](#) (Prvi dio), Raskrinkavanje, 2018.

Stranka HDZ ističe se po broju portala u BiH koji joj daju najviše prostora. Njena de facto glasila su portali: Vitez.info, Đaka city, Čapljinski portal, Grad Busovača, Hercegovački info portal Hip, HercegBosna, HBŽ Vijesti i Livno Online.⁵² Većina ih je imala fokus na kampanji Dragana Čovića, mada su neki (primjerice Čapljinski portal) dominantno izvještavali o drugim članovima/icama HDZ-a. Također, većinom je fokus na pozitivnom predstavljanju HDZ-a, ali imamo i primjere negativnog izvještavanja o HDZ-ovim protivnicima/ama (Hip, HercegBosna, HBŽ Vijesti, Livno Online). Primjerice, posljednji navedeni portal je u periodu kraćem od mjesec dana objavio 44 vijesti o HDZ-u, uz 2 članka o SDP-u i nekoliko negativnih članaka o Željku Komšiću, protivkandidatu Čovića.

Kao de facto glasila SDA istakli su se portali koji uglavnom spadaju u druge dvije grupe medija, mada ima i onih koji su fokusirani na obračunavanje sa protivnicima/ama SDA. U posmatranom uzorku izdvojili su se: Travnicki.info, Ildzanews, Krajina, Nick, Mojusk, Srebrenica, Bratunac, Sodalive i Živinice-čaršija.⁵³ Primjerice, Travnicki.info je u periodu 7.9.-26.9.2018. objavio četiri članka sa predizbornih skupova SDA, ali samo jedan o odlazećim članovima/cama stranke SBB, odnosno po samo jedno saopštenje o Mirsadu Hadžikadiću, koaliciji Hrvatsko zajedništvo i Stranci za BiH. Također, Travnicki.info je iz Gluhe Bukovice izvještavao o predizbornom skupu SDA, ali ne i o predizbornom skupu SBB.

⁵² [Lokalni portali ili stranačka glasila: HDZ](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁵³ [Lokalni informativni portali ili stranačka glasila: SDA](#), Raskrinkavanje, 2018.

Portali sa jasnom naklonošću prema stranci A-SDA i koaliciji POMAK jesu portali Cazin.net, USN i ABC.Cazin.net predstavlja kombinaciju druge i treće grupe medija. Ovaj portal ima potpuno drugačiji pristup izvještavanju kada izvještava o svojim favoritima - u odnosu na izvještavanje u kojem je fokusiran na njihove protivkandidate/kinje. U prvom slučaju tekstovi budu duži i praćeni su većim brojem fotografija, dok u drugom slučaju vijest bude predstavljena tek sa jednom ili dvije rečenice. Također, najviše članaka (22) objavljeno je o stranci A-SDA i koaliciji POMAK.

Jedina politička stranka koja je negativno predstavljena na portalu jeste SDA (u 9 članaka i 4 saopštenja Kantonalnog odbora A-SDA), a i njen kandidat za člana Predsjedništva BiH iz reda Bošnjaka dobio je neuporedivo manje prostora od kandidata drugih stranaka (samo jedan članak prenosi bilo kakvu izjavu kandidata SDA). S druge strane, portal ABC je karakterističan po velikom broju članaka koje dnevno prenosi sa drugih portala (25-30).

Ipak, i dalje je fokus na koaliciji POMAK (u rubrici "Krajina" je tokom predizborne kampanje objavljeno 15 članaka o koaliciji POMAK i samo 2 članka o SBB-u – to su ujedno i jedini članci o drugim političkim strankama, a i oni su zapravo preneseni sa Klix-a).

⁵⁴ Prema istraživanju iz 2019, pristrasno izvještavanje (u kombinaciji sa manipulisanjem činjenicama) je vrlo često korištena vrsta medijske manipulacije, sa udjelom od 25,36% u ukupnom broju ocijenjenih medijskih manipulacija na Raskrinkavanju. ([Dezinformacije u online sferi: Slučaj BiH](#), UG "Zašto ne", 2019, str. 22.)

⁵⁵ Rezultati istraživanja navedenog u prethodnoj fusnoti ukazali su da je platforma Raskrinkavanje 20,83 % sadržaja od ukupno objavljenih vijesti na online i komercijalnim medijima ocijenila kao pristrasno izvještavanje. Kod privatnih novinskih agencija riječ je od 1,56 % sadržaja, kod javnih novinskih agencija 4,69 %, dok su javni mediji objavili 18,23 % ovakvog sadržaja u odnosu na cjelokupan objavljeni sadržaj. (Ibid., str. 24.)

⁵⁶ Iako su pojedini mediji, poput portala USN.ba, promijenili svoje "favorite".

U konačnici se može zaključiti da dezinformacijski fenomen pristrasnih portala nije rijedak u BiH.⁵⁴ Ova pojava vezuje se i za javne i za anonimne medije (što ukazuje na postojanje različitih agendi u pozadini djelovanja ovih medija), i to i iz FBiH, i iz RS, i iz BD.⁵⁵

Također, jasno je da se korištenje (pristrasnih) medija od strane političkih stranaka vremenom ne smanjuje, na šta ukazuje poređenje predizborne kampanje za Opšte izbore 2018 i Lokalne izbore 2020.⁵⁶

Konačno, ovo istraživanje ukazuje da gotovo svaka politička stranka u BiH ima "svoj" portal. Ako se pogledaju iznosi novca koje političke stranke troše na svoju promociju,⁵⁷ jasno je da pristrasno izvještavanje može biti vrlo unosan biznis za one koji vode takve portale.

⁵⁷ Transparency International BiH je utvrdio da su tokom predizborne kampanje za Lokalne izbore 2020 političke stranke u BiH potrošile najmanje 5,9 miliona KM na oglašavanje u elektronskim i štampanim medijima te bilbordima. Od toga je 2,2 miliona KM upotrijebljeno za oglašavanje na televiziji i printanim medijima. SNSD je za tu svrhu izdvojio 1,36 miliona KM, SDA i PDP po 800 hiljada KM, SDS oko 600 hiljada KM, Ujedinjena Srpska preko 370 hiljada KM, a SDP više od 310 hiljada KM. ([Stranke potrošile najmanje 5,9 miliona KM samo na TV i bilborde, porast zloupotreba javnih resursa](#), Transparency International BiH, 2020.)

Dezinformacijska “infrastruktura”: Anonimni i namjenski portali

Među taktikama jačanja uticaja na javnost, koje su naročito prisutne u posljednjih nekoliko izbornih ciklusa, nalazi se i kreiranje novih portala pod stranačkom kontrolom u predizbornom periodu, ili reaktiviranje sličnih “projekata” koji su nastali ranije. Radi se obično o internet stranicama koje podsjećaju na informativne portale, ali ih zapravo vode politički subjekti - ili mediji pod njihovom kontrolom. Jedan od gotovo sigurnih znakova da je anonimni portal koji širi dezinformacije nastao upravo sa svrhom vođenja propagandnih političkih kampanja, jeste odsustvo reklama, to jest oglasa, na takvoj stranici - budući da je zarada od oglašavanja najčešće razlog zašto anonimni portali uopšte i postoje. U slučaju kada anonimna stranica ne ostvaruje nikakvu zaradu, niti objavljuje podatke o uredništvu, vlasništvu i načinu finansiranja, gotovo je sigurno da se radi upravo o političkom projektu.

Sadržaji koji se objavljuju na ovakvim stranicama uglavnom su značajno ekstremniji od onih koje će u predizborno vrijeme objaviti mainstream mediji, čak i oni koji jesu pod direktnom političkim uticajem. Anonimni “izvor” se, međutim, nekada koriste upravo da bi takvim medijima dao alibi da objave ekstremne (pa čak i ekstremističke) propagandne sadržaje, istovremeno izbjegavajući odgovornost za njihovo autorstvo.

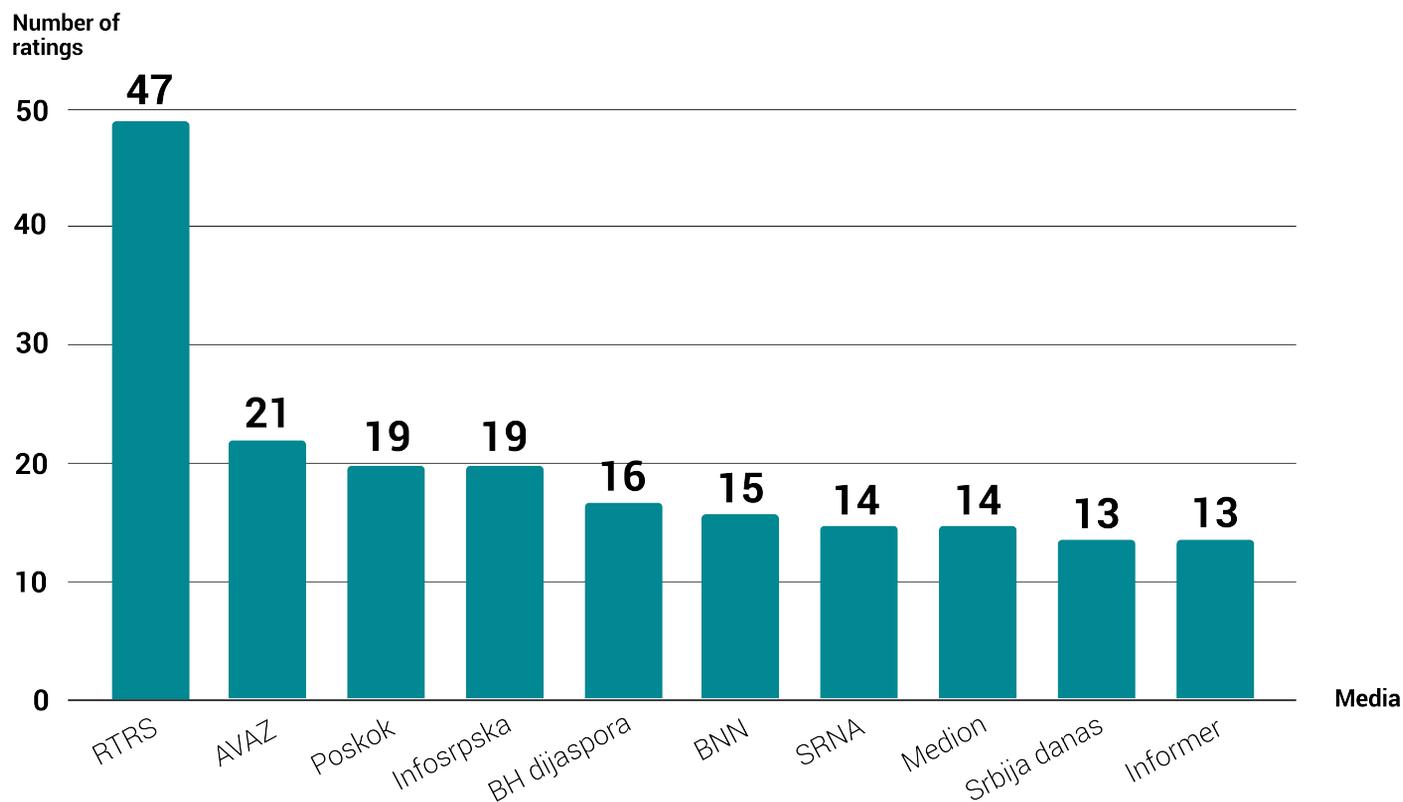
Tipičan takav primjer je portal Infosrpska, pokrenut u junu 2018. godine, koji je u kratkom vremenskom periodu uspio privući ogromnu pažnju javnosti svojim huškačkim tekstovima - mnogo veću nego anonimni portali spomenuti u ranijim poglavljima, koji su se tipično bavili “targetiranom” promocijom političkih subjekata, rijetko “zahvatajući” šire teme i uglavnom ostajući izvan dometa mainstream medija.

Za razliku od njih, sadržaje Infosrpske su, od samog nastanka portala, počeli da prenose i promovišu SRNA i RTRS, entitetski javni mediji, kao i ATV i niz drugih gledanih i čitanih medija u Republici Srpskoj. Anonimni portal bi objavljivao tekstove u kojima se agresivno obračunava sa neistomišljenicima ili kritičarima SNSD-a, uglavnom ih optužujući za planiranje državnih udara, te razne “napade” i zavjere protiv Republike Srpske i/ili Milorada Dodika, često uz otvoreni govor mržnje i raspirivanje nacionalne netrpeljivosti. RTRS, SRNA i ATV bi, zatim, preuzimali ovakve članke sa Infosrpske i od njih pravili “vijesti” na svojim stranicama ili televizijskim kanalima - ponekad tek par minuta nakon objave na Infosrpskoj.⁵⁸

⁵⁸ [Medijski linč u dvije slike](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁵⁹ [Dezinformacije u online sferi Slučaj BiH](#), UG “Zašto ne”, 2019. str. 91.

U istraživanju “Dezinformacije u online sferi Slučaj BiH”, ustanovljeno je da je ovaj portal bio među prvih deset izvora političkih dezinformacija⁵⁹, a jedan je od rijetkih anonimnih portala koji se našao i u glavnoj “dezinformacijskoj mreži” u navedenom istraživanju.

*10 najčešćih izvora političkih dezinformacija
(Izvor: Dezinformacije u online sferi: Slučaj BiH)

Analizom veza između ovog portala i drugih medija, utvrđeno je da su RTRS, SRNA, ATV i portal Zvornik Danas, čvrsto “isprepletani” kako međusobno, tako sa ovim anonimnim portalom, kada je riječ o prenošenju političkih dezinformacija jednih od drugih.⁶⁰

Ovaj portal nije prestao s radom ni nakon okončanja izbornog procesa 2018. godine, nastavivši s objavama sadržaja koji je bio ocjenjivan na Raskrinkavanju⁶¹ u ukupno 11 analiza (ocijenjeno je 15 članaka ovog portala, a najzastupljenije ocjene su pristrasno izvještavanje i teorija zavjere (po 7) i lažna vijest (5)). No, njegova najintenzivnija aktivnost dešavala se u predizbornom periodu 2018. godine, kada je korišten za napade na proteste “Pravda za Davida”, civilno društvo⁶² (kako u RS, tako i van nje⁶³) i opoziciju u RS⁶⁴ - to jest za “obradu” svih pojava ili događaja koji su bili kritični ili nepovoljni po vladajuću partiju u Republici Srpskoj.

Najviše ocjena ovaj portal je dobio za dezinformacije kojima su targetirani učesnici/e i oni koji su pružali podršku protestima “Pravda za Davida”, uključujući i Davora Dragičevića, Davidovog oca. Dragičević je više puta prikazan kao “izdajnik”⁶⁵ između ostalog i zbog podrške koju mu je pružio Samir Sadiković, demobilisani borac iz Bugojna koji je bio meta više napada ovog portala,⁶⁶ a posljedično i javnih medija u RS.⁶⁷

⁶⁰ Ibid, str. 63.

⁶¹ [Profil medija: Infosrpska](#), Raskrinkavanje

⁶² [„Infosrpska“: Dezinformacije pod lupom](#), Raskrinkavanje, 2018

⁶³ [„Infosrpska“ – platforma za proizvodnju i distribuciju teorija zavjere](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁶⁴ [Davor Dragičević nije “nestao”](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁶⁵ [Infosrpska: otkrivanje novih dubina neljudskosti](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁶⁶ [Medijski linč u dvije slike](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁶⁷ Mainstream mediji u RS su u izbornoj 2018. koristili još jedan anonimni izvor, stranicu Sve o Srpskoj, na kojoj je objavljen i autorski tekst tadašnjeg dekana Fakulteta bezbjednosnih nauka Univerziteta u Banjoj Luci, Predraga Čeranića, koji je iznio mnoštvo netačnih tvrdnji o protestima “Pravda za Davida”.

Slična praksa prenošenja neutemeljenih vijesti sa portala Inforsrpska, u mjeri u kojoj je postojala tokom 2018. godine, nije uočena tokom izborne 2020. godine.

U vremenskom periodu definisanom ovim istraživanjem za 2020. godinu, ocijenjena su svega 4 članaka Inforsrpske, ali se radilo o prenošenjima tvrdnji koje su originalno objavljene u drugim medijima.

“Namjenski” portali

Proliferacija novih, većinom anonimnih portala, koji objavljuju isključivo tekstove izborne tematike, uočena je u oba izborna ciklusa. Pored već spomenute Infosrpske, u uzorku je zapažena pojava još najmanje 10 novih političkih portala koji su pokrenuti 2018. ili 2020. godine.

Uoči Općih izbora, među njima se našao portal Nick.ba, čiji je sadržaj jasno favorizovao Šefika Džaferovića i SDA, dok je direktno “targetirao” Denisa Bećirovića, takođe tadašnjeg kandidata za člana Predsjedništva ispred SDP-a.⁶⁸ Još jedan novopokrenuti portal naklonjen SDA, Ildzanews, u posmatranom periodu objavio je 11 pozitivnih članaka sa intervjuima sa kadrovima ove stranke.⁶⁹

Ista naklonost zabilježena je i kod portala Srebrenica i Bratunac, koji su osim jasne naklonosti ovoj partiji, kroz sadržaj iskazivali podršku specifično Ramizu Salkiću, tadašnjem kandidatu za poziciju predsjednika RS-a. Oba portala bila su negativno nastrojena prema Salkićevom protukandidatu Ćamilu Durakoviću.⁷⁰

⁶⁸ [Kada je "istraživački centar" anonimian: Hvalospjev o Džaferoviću a drvlje i kamenje na Bećirovića](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁶⁹ [Lokalni informativni portali ili stranačka glasila: SDA](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁷⁰ Ibid.

⁷¹ ["Plajvaz": Anonimni sponzor Komšićeve kampanje,](#)
Raskrinkavanje, 2018.

⁷² [Lokalni Izbori 2020: Zenicagrad.info i Zenicki.net negativno o Fuadu Kasumoviću,](#)
Raskrinkavanje, 2020.

⁷³ Ibid.

Zanimljiv je bio svojevrsni anonimni oglasni prostor koji se formirao kroz spregu jednog anonimnog bloga i jedne Facebook stranice, koji je dijelio sadržaj pozitivan prema stranci Demokratska fronta i njezinom lideru, kandidatu za člana Predsjedništva BiH, Željka Komšića, te negativan prema njegovim političkim protivnicima (uglavnom prema Draganu Čoviću). Ovaj oglasni prostor činila je navodno satirična Facebook stranica Plajvaz napravljena 2015. godine, koja se "probudila" u toku predizborne kampanje i koja je dijelila sadržaj anonimnog bloga Država 01031992.⁷¹ Specifično za funkcionisanje ove sprege je to da su sponzorisani tekstovi sa bloga dostizali ogroman broj interakcija, krajnje neuobičajen za prethodno neaktivnu stranicu "Plajvaz", da bi bili obrisani vrlo brzo nakon objave - vjerovatno onda kada bi bio potrošen novac za "sponzorisanje" vidljivosti objave na Facebooku.

Vežu između Općih i Lokalnih izbora u ovom kontekstu predstavlja portal zenicki.net. Naime, ovaj portal je osnovan uoči izbora 2018. godine, no u 2020. godini uočeno je da je izvještavanje istog za Lokalne izbore 2020. godine bilo ustrojeno ka veoma žustroj kritici tadašnjeg gradonačelnika Fuada Kasumovića, koji je bio kandidat i na ovim izborima.⁷² S druge strane, portal Zenicagrad.info je osim mnoštva negativnih članaka o Fuadu Kasumoviću među (pred)izbornim člancima imao i one u kojima je promovisao kandidata SDA za gradonačelnika Zenice, Nezima Pivića, kao i kandidate/tkinje ove stranke za Gradsko vijeće.⁷³

Portal Živinice Izbori 2020, kao što i samo ime sugerije, cijeli svoj sadržaj posvetio je lokalnim izborima u tom gradu. I ovaj potpuno anonimni portal pokrenut je pred sam početak izborne kampanje i bio je povezan sa istoimenom Facebook stranicom, koju je koristio i za intenzivnu promociju svojih propagandističkih tekstova kroz sponzorisanе oglase, ali i za ovog portala. Karakteristično za sadržaj ovog portala bili su tekstovi pristrasnih analiza kandidata/tkinja za gradonačelničku funkciju u tom gradu, kao i analize javnog mnijenja koje su bile bazirane na komentarima korisnika/ica Facebooka na objavu na spomenutoj Facebook stranici. U tekstovima ovog portala jasno je bio naglašen favoritizam prema tadašnjem gradonačelniku Živinica i kandidatu SDA na lokalnim izborima, Samiru Kamenjakoviću, te pokušaji diskreditacije kandidata GS-a i kandidatkinje SDP-a.⁷⁴

Pored anonimnih, u 2020. godini zabilježena je aktivnost i dvaju novih portala čiji su urednički podaci (bili) dostupni. Riječ je o portalu Raport, koji je pokrenut u decembru 2019. godine. U periodu definisanom ovim istraživanjem, navedeni portal objavio je netačnu vijest o tome da je Željko Komšić dao podršku kandidatu za gradonačelnika Srebrenika koji dolazi iz stranke SDA, budući da DF nema svog kandidata na izborima u tom gradu. Vijest je bila bazirana na Facebook statusu spomenutog kandidata u kojem je priložena i fotografija sa Željkom Komšićem, no u statusu nije bilo riječi o “podršci” na izborima, već saradnji lokalnih i viših novia vlasti u BiH.⁷⁵

⁷⁴ [Anonimni portal Živinice Izbori 2020 pristrasno o gradonačelničkim kandidatima](#), Raskrinkavanje, 2020.

⁷⁵ [Željko Komšić nije podržao kandidata SDA za gradonačelnika Srebrenika](#), Raskrinkavanje, 2020.

⁷⁶ [Velike razlike u broju datih i ispunjenih obećanja načelnika i gradonačelnika](#), Istinomjer, 2020.

⁷⁷ [Šta kaže statistika: Koliko je manipulativno Raport prikazao ispunjenost obećanja sarajevskih načelnika?](#), Raskrinkavanje, 2020.

⁷⁸ [Arhivirana stranica Impressuma](#), PressMedia

⁷⁹ [Impressum](#) PressMedia

⁸⁰ [Nije tačno da "DF i GS u Banjoj Luci ide na izbore sa SNS-om"](#), Raskrinkavanje, 2020.

Zanimljivo je da je, nakon objave ove analize, portal uputio niz pitanja o radu i finansiranju UG "Zašto ne", čije odgovore PressMedia nikada nije objavila (Vidjeti: ["Ko ste vi i kako se finansirate" – epizoda stota](#), UG "Zašto ne", 2020.)

Pored ove netačne informacije, portal Raport objavio je i tekst u kojem je manipulativno predstavio podatke monitoringa predizbornih obećanja portala Istinomjer⁷⁶, fokusirajući se na rezultate rada načelnika sarajevskih općina. Osim manipulativnog predstavljanja podataka o ispunjenosti datih obećanja, u tekstu je uočeno i pristrasno izvještavanje na štetu kandidata stranke SDA.⁷⁷

S druge strane, portal PressMedia, pokrenut u aprilu 2020. godine, je u rubrici "Impressum" imao izlistana imena novinara i urednika⁷⁸ da bi nakon izvjesnog vremena iste uklonio. Kako je trenutno navedeno u ovoj rubrici na portalu⁷⁹, portal Press odlučio je ukloniti imena saradnika "zbog ogromnih pritisaka koje (vrše) direktor Obavještajno-sigurnosne agencije (OSA) BiH Osmana Mehmedagića i njegovi medijski saradnici".

Navedeni portal je na osnovu fotografije rješenja Suda BiH po žalbi Nihada Čolpe, u kojem je greškom koalicija DF-a i GS-a povezana sa Srpskom naprednom strankom RS, ustvrdio da će ove dvije političke partije na izbore u Banjaluci izaći u koaliciji sa SNS-om, iako su validni i provjerljivi podaci o ovjerenim koalicijama postojali na zvaničnim stranicama Centralne izborne komisije BiH.⁸⁰

Anonimni portali: plasiranje političkih dezinformacija s ciljem finansijske dobiti

Portali koji na svojim stranicama nemaju navede vlasničke, uredničke ili kontakt podatke, nazivamo zbirnim imenom anonimni portali. U prethodnim dijelovima ove publikacije bilo je govora o anonimnim portalima koji su u izbornim godinama pokretani s ciljem proizvodnje sadržaja političke propagande koji je išao u interes određenoj političkoj opciji ili pojedincu, ne otkrivajući pri tom stvarne nalogodavce.

Svrha postojanja ovih portala je uticaj na javno mnijenje i izborni proces, a njihov rad je finansiran od strane političke/ih opcije/a u čiju korist se manipulativni sadržaj proizvodi. Stoga, finansijski motiv postojanja u slučaju ovih portala može biti isključen.

S druge strane, daleko veći broj anonimnih portala svoje postojanje i opstanak zasnivaju na zaradi od Google reklama koje su pozicionirane oko teksta vijesti objavljene na portalu. Ovi portali nerijetko imaju izgled stvarnog medija, no saržaj koji se može naći na istom je uglavnom zasnovan na prenošenju vijesti sa drugih portala.

Kako vlasnici ovih portala do publike, a time i zarade, ne mogu doći prenošenjem svakodnevnih vijesti koje se plasiraju na stvarnim medijima, oni pribjegavaju prizvodnji klikbejt, senzacionalističkih i na kraju dezinformativnih naslova, kojima opremaju preuzete tekstove. Informativna vrijednost vijesti objavljene na ovakvim portalima često je nikakva, s obzirom da su naslov, dio opreme koji čitaoca/teljku namami da pogleda vijest, i sam tekst u neskladu.

Spektar tema koji postaju subjekat manipulativnih taktika ovih portala je raznovrstan, uključujući svakodnevne situacije (nezgode, antipandemijske mjere), poznate ličnosti (smrti) ali i političke teme u periodu izbora.

Prisustvo dva opisana obrasca postojanja i opstanka anonimnih portala potvrđeno je kvalitativnom i kvantitativnom analizom podataka za potrebe istraživanja objavljenog 2019. godine.⁸¹

Anonimni portali su najvećim obimom bili izvorom političkih dezinformacija prema rezultatima istraživanja 2019. godine,⁸² a to je bio slučaj i sa objavljivanjem dezinformacija o međunarodnoj politici,⁸³ te dezinformacija koje su doprinosile održavanju postojećih i proizvodnji novih diskriminatorских narativa prema marginalizovanim grupama u BiH (migrantima, ženama i LGBT populaciji).⁸⁴

U ovom poglavlju predstavljamo primjere izbornih dezinformacija koje su proizveli anonimni portali koji postoje zbog finansijske dobiti. Kada je riječ o izornoj 2018. godini, manipulativni sadržaji ovog tipa anonimnih portala jednako su uočeni i u periodu prije i poslije izbora. Dominantno najviše eksploatisana taktika privlačenja publike kroz klikbejt naslove bilo je manipulisanje izjavama funkcionera političkih partija iz BiH. Mete anonimnih portala bili su Fadil Novalić⁸⁵, Dragan Mektić⁸⁶, Milorad Dodik⁸⁷, Dragan Čović⁸⁸, i drugi političari.

⁸¹ [Dezinformacije u online sferi Slučaj BiH](#), UG "Zašto ne", 2019, str. 23.

⁸² Ibid, str. 34.

⁸³ [Međunarodna politika kroz prizmu dezinformacija](#), UG "Zašto ne", 2020, str. 15.

⁸⁴ [Preko margine: Dezinformacije o marginaliziranim grupama u BiH](#), UG "Zašto ne", 2020, str. 13.

⁸⁵ [Iznenadno Novalićevo gostovanje u naslovu](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁸⁶ [Dnevna doza izmišljenih naslova](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁸⁷ [Dodik nije najavio "reprezentaciju RS" ni na ovom, niti na idućem mundijalu](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁸⁸ [Stranci ipak samo zabrinuti](#), Raskrinkavanje, 2018.

Pored klasičnih klikbejt naslova, anonimni portali su u izbornoj 2018. godini objavljivali i činjenično neutemeljene vijesti. Jedna od njih je bila i ta da je “SIPA uhapsila Milorada Dodika zbog nepoštivanja ustavnog suda BiH.”⁸⁹ Naročito popularne lažne vijesti bile su izmišljene izjave sportista u vezi sa izborima u BiH. Tako su za plasiranje izbornih dezinformacija anonimni portali iskoristili sportaše Edina Džeku⁹⁰ i Zdravka Dalića⁹¹, kojima su pripisane izjave koje oni nisu dali.

Objavljivanje lažnih vijesti od strane anonimnih portala zabilježeno je i u izbornoj 2020. godini.

Portal Svakodnevnici objavio je tekst sa izmišljenim intervjuom sa Bakirom Izetbegovićem u kojem je on navodno izjavio “Nismo se plašili srpskog agresora tada, da se plašimo obične gripe sada..”⁹² Osim izmišljanja izjava, Izetbegoviću je pripisano i svođenje oboljenja COVID-19 na “običnu gripu”.

U novembru 2020. anonimni portal Čajeviza objavio je tekst o navodnoj smrti Milorada Dodika, “od posljedica srčanog udara”, dok se na facebook stranicama koje su dijelile link na ovaj članak tvrdilo da je riječ o smrtnom slučaju kao “posljedici korone”.⁹³

⁸⁹ [Milorada Dodika nije uhapsila SIPA](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁹⁰ [Džeko o izborima: samo još jedna lažna vijest](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁹¹ [Nakon Džeke, Dalić: Nova postizborna laž](#), Raskrinkavanje, 2018.

⁹² [Lažni intervju sa Bakirom Izetbegovićem ponovo “isplivao” na Facebooku](#), Raskrinkavanje, 2020.

⁹³ [Ne, Milorad Dodik nije preminuo ni od “korone”, ni od srčanog udara](#), Raskrinkavanje, 2020.

U 2020. godini anonimni portali su objavljivali i klikbejt naslove političke tematike. Tako je recimo portal CIK Media od vijesti o sukobu unutar Opštinskog odbora SNSD-a u stanarima napravio naslov u kojem se najavljuje zamjena Miloradu Dodiku u Srpskoj.⁹⁴

Primjećeno je da anonimni portali u izbornim godinama pribjegavaju objavljivanju satiričnih tekstova kao stvarnih vijesti, tj. bez ikakve napomene da je riječ o satiri. U oba izborna ciklusa, mete ovakvog oblika manipulacije, koji su na platformi Raskrinkavanje ocijenjeni kao lažne vijesti, bili su Fadil Novalić⁹⁵ i Bakir izetbegović.⁹⁶

Iako je svrha postojanja opisanog tipa anonimnih portala finansijska dobit od reklama, do koje se dolazi putem klikbejt i senzacionalističkih naslova, povećani interes javnosti za izbornim temama potiče i ove portale da u izbornim godinama proizvode manje ili više manipulativne političke sadržaje.

⁹⁴ [Od sukoba u Opštinskom odboru, do "čovjeka koji će zamijeniti Dodika"](#), Raskrinkavanje, 2020.

⁹⁵ [Nejasna linija između satire i stvarnih vijest](#), Raskrinkavanje, 2018;

[Niko ne uvodi "vinjete na Svitavi"](#), Raskrinkavanje, 2020.

⁹⁶ [Nejasna linija između satire i stvarnih vijesti: Dio ko zna koji](#), Raskrinkavanje, 2018; [Ne, svako ko ode iz BiH neće morati platiti 200.000 KM](#), Raskrinkavanje, 2020.

Anonimni izvori i stranački “eksperti”

Sklonost “propagandnih” medija ka korištenju anonimnih i neprovjerenih izvora za pristrasne političke izvještaje posebno je prisutna u kontekstu izborne utrke. U navedenom uzorku identifikovano je 11 analiza u kojima su ocijenjeni tekstovi u kojima su neimenovane osobe, neobjavljeni dokumenti ili nepotkrijepljena “saznanja redakcije”, navođeni kao izvor vijesti bez ikakve dodatne provjere, jasno navedenog razloga za anonimnost navodnog izvora, ili bilo kakvog drugog novinarskog rada kojim bi se publici iole garantovalo da se radi o kredibilnoj informaciji, a ne o pukoj izmišljotini u propagandne svrhe.

Ovakve “vijesti” su obično formulisane senzacionalistički i znale su imati veliki odjek - neke su imale i preko 70 prenošenja.⁹⁷ Iako zaključci ove analize mogu biti samo indikativni ali ne i konkluzivni, analiza uzorka je pokazala da veću sklonost ka objavljivanju ovog tipa vijesti pokazuju mediji iz Republike Srpske, kod kojih se posebno često ponavlja pozivanje na neimenovane “obavještajne izvore”.

U jednom od tipičnih takvih primjera, portal Banjaluka.net objavio je da su “vehabije planirale atentat na Dodika, Vučića i Vulina”, netom pred početak izborne kampanje za lokalne izbore 2020. godine, pozivajući se na dokumente neimenovane obavještajne službe.

⁹⁷ Na primjer, u analizi [Predsjedništvo BiH nije bilo “jednoglasno protiv priznanja Kosova”](#) zabilježeno je 71 prenošenje originalne tvrdnje sa portala novinske agencije SRNA. Druga analiza po broju prenošenja je [Nikada viđeni “dokumenti obavještajnih službi” kao medijski “izvori” za priče o atentatu na Dodika](#), u kojoj su ocijenjeni članci nastali na osnovu neobjavljenih obavještajnih dokumenata u kojima se otkriva namjera atentata na Milorada Dodika, Aleksandra Vučića i Aleksandra Vulina. Broj prenošenja originalnih tvrdnji u ovom slučaju je bio 31.

Iako su ti “planovi” opisani u detalje, sa imenima konkretnih osoba, nikakve konkretne akcije nisu poduzete protiv navodnih vinovnika, niti je od tada bilo ikakvih informacija da je bilo koja bezbjednosna ili pravosudna institucija pokrenula takvu istragu. Sve relevantne institucije koje je Raskrinkavanje kontaktiralo opovrgle su navode iz ovog teksta.⁹⁸

⁹⁸ [Nikada viđeni “dokumenti obavještajnih službi” kao medijski “izvori” za priče o atentatu na Dodika](#), Raskrinkavanje, 2020.

⁹⁹ [Čedomir Jovanović nije “kandidat DF-a za kantonalnog ministra”](#), Raskrinkavanje, 2020.

¹⁰⁰ [SUMRAK NOVINARSTVA! - Nebuloze Alternativne televizije iz Banjaluke vrijeđaju zdrav razum](#), Demokratska fronta, 2020.

Pored “obavještajnih izvora”, izmišljene “vijesti” se obično kriju i iza sintagme “nezvanična saznanja” ili “nezvanične informacije”. Tako je recimo u julu izborne 2020. godine ATV objavila tekst u kojem se prema “nezvaničnim saznanjima” tvrdi kako je Čedomir Jovanović, srbijanski političar i lider tamošnje Liberalno demokratske stranke, kandidat Željka Komšića za funkciju ministra u više kantonalnih vlada u Federaciji BiH “za pozicije na kojima je zbog konstitutivnosti potreban Srbin”.⁹⁹ Tekst je objavljen na osnovu “anonimnog izvora” čije navode niko nije potvrdio, iako je iz centrale stranke ovaj medij i prije objave dobio informaciju da “nezvanične informacije” nisu tačne.¹⁰⁰

Vijest o navodnom jednoglasnom odbijanju priznanja Kosova u Predsjedništvu BiH odjeknula je regionom u predizbornom periodu u 2020. godini. Za ovu vijest nije iskorištena sintagma “anonimni izvor”, ali ni stenogram ili bilo koji pisani dokument koji bi se mogao naći u posjedu agencije SRNA, koja je prva plasirala ovu tvrdnju.

U izvještaju je prosto navedeno da su sva tri člana Predsjedništva, prema saznanjima ove agencije, jednoglasno glasali protiv priznanja Kosova.¹⁰¹ Istina je da do odlučivanja o priznanju Kosova nije ni došlo budući da su dva od tri člana Predsjedništva odbila uopšte glasati za prijedlog odluke o priznanju Republike Kosovo.

No, pozivanje na anonimne, nezvanične, neimenovane i slične izvore, svakako nije pojava ograničena na medije iz RS. Četiri mjeseca pred održavanje Općih izbora 2018. godine portal Koktel objavio je tekst sa tvrdnjom da je Bakir Izetbegović primalac ratne vojne invalidnine kao ranjenik sa početka rata u BiH, te da postoji “tajni spisak primalaca invalidnina za koje znaju samo čelni ljudi fonda.”¹⁰² Portal Koktel je ovu “vijest” zasnovao na “informacijama dobijenih od jednog uposlenika invalidskog fonda FBiH”, dakle anonimnog i vjerovatno nepostojećeg izvora, a same tvrdnje nisu bile potkrijepljene nikakvim drugim dokazima.

Anonmini izvori, ovaj put građani, posmatrači više stranaka, očevici izborne krađe, te dvoje ljudi koji “iz razumnih razloga potpuno nesigurne države, žele ostati anonimni” bili su povod da portal BNN objavi tekst o “vrećama stvarnih i lažnih glasova” u vrijeme lokalnih izbora u Sarajevu. Iako se stvara utisak da je događaj istinit budući da je više osoba svjedočilo istom, osim anonimnih svjedočanstava u tekstu nije bio ponuđen niti jedan provjerljiv dokaz za navedene tvrdnje.

¹⁰¹ [Predsjedništvo BiH nije bilo “jednoglasno protiv priznanja Kosova”](#), Raskrinkavanje, 2020.

¹⁰² [Bakir Izetbegović i primanje invalidnine: i laž i teorija zavjere](#), Raskrinkavanje, 2018.

U tekstu je navedeno da je riječ o ukradenim glasovima BPS-a, SBB-a te glasovi koji bi osigurali mandat stranke Elmedina Konakovića (NiP), a da su oni zamijenjeni lažnim glasovima SDA. Bitno je istaći da je u izbornoj 2018. godini jedina politička opcija predstavljena u pozitivnom svjetlu na portalu BNN bila upravo BPS.¹⁰³

Neimenovani “izvor blizak vrhu SDA” bio je “dokaz” da portal Sutra u novembru 2018. godine objavi tekst sa tvrdnjom da je na sjednici predsjedništva SDA Zlatko Lagumdžija, bivši predsjednik SDP, predložen za ministra vanjskih poslova BiH - što su opovrgli i SDA i Zlatko Lagumdžija.

¹⁰³ [Portal “BNN” i optužbe bez dokaza](#), Raskrinkavanje, 2020.

¹⁰⁴ [Fact checking i online novinarstvo](#), UG “Zašto ne”, str. 14.

Ovakvih i sličnih primjera je mnogo i izvan izbornog konteksta, budući da se pozivanje na anonimne izvore odavno koristi kao pokriće za objavljivanje svega od neprovjerenih tračeva, do potpuno i svjesno izmišljenih tvrdnji. Korištenje anonimnih izvora legitimna je novinarska praksa, ukoliko bi objavljivanje podataka o izvoru ugrozilo njegovu/njezinu sigurnost, te ako se radi o dobro istraženoj temi od javnog značaja, koja je potkrijepljena materijalnim, provjerljivim dokazima ili dodatnim svjedočanstvima, kako bi se anonimni iskaz mogao potvrditi.¹⁰⁴

Nažalost, raširenom praksom kakva je opisana u ovom poglavlju, mediji u BiH (ali i u regiji), u potpunosti su “devalvirali” standarde profesije u tom pogledu.

Stranački “eksperti”

Pristrasan način obrađivanja različitih tema u izbornim godinama, koji na kraju utiče na javno mnijenje i političke odluke ciljane publike, mediji su upotpunjavali sagovornicima koji su bez ikakve osnove nazivani stručnjacima u oblastima koje su bile u fokusu tih izvještaja. Korištenjem ove taktike mediji nastoje dati lažni legitimitet zaključcima u tekstovima u sklopu kojih se iznose tvrdnje koje nisu utemeljene u činjenicama.

U tim izvještajima gotovo u pravilu se obrađuju fabrikovane prijetnje destabilizacijom postojećih političkih struktura unutar Bosne i Hercegovine, naročito “napada na RS”, što je ustaljena taktika konsolidacije izbornog tijela etno-nacionalno profiliranih stranaka.

U iskorištavanju ove taktike, prema analiziranim podacima, ističu se mediji iz Republike Srpske, koji i mimo izbornog perioda u svoje emisije pozivaju sagovornike upitnog kredibiliteta, koji komentarišu uglavnom teme vezane za vojno i obavještajno djelovanje¹⁰⁵, ili ih smještaju u takav kontekst čak i kada sa njim nemaju veze (primjer migrantske krize).

U uzorku korištenom za ovo istraživanje identifikovali smo pet analiza takvih članaka, u kojima je ocijenjen 101 članak.

¹⁰⁵ [Ko je u čijoj službi: Dekan banjalučkog fakulteta kao teoretičar zavjere](#), Raskrinkavanje, 2018.

Vidi se, dakle, da su ovakvi tekstovi - kao što je bio slučaj i sa anonimnim izvorima - imali značajan broj prenošenja tvrdnji koje su potekle ili bile potpomognute “stručnim” mišljenjem nekredibilnih sagovornika. Među njima se ističe Dževad Galijašević, kojeg mediji iz Republike Srpske (uključujući i RTRS) i Srbije predstavljaju kao “stručnjaka za bezbjednost i terorizam”, iako nikada nije utvrđena njegova ekspertiza u ovim poljima, bilo akademska ili profesionalna, te je nebrojeno puta potvrđeno da su tvrdnje koje iznosi u javnosti gotovo isključivo - netačne.¹⁰⁶

¹⁰⁶ [Galijaševićev desetogodišnji terorista](#), Raskrinkavanje, 2017.

¹⁰⁷ [Kad porušena kuća postane “ogromno skladište vojne opreme u blizini džamije”](#), Raskrinkavanje, 2018.

¹⁰⁸ [Sputnik: Teorije zavjere o teoriji zavjere](#), Raskrinkavanje, 2018., vidjeti i [Gađanje titulama: Saradnik Dodikovog lobiste kao “bivši šef CIA”](#), Raskrinkavanje, 2019, te [RTRS pristrasno o zabrani učešća na izborima za Ujedinjenu Srpsku](#), Raskrinkavanje, 2020.

¹⁰⁹ [Kad porušena kuća postane “ogromno skladište vojne opreme u blizini džamije”](#), Raskrinkavanje, 2018.

Galijaševići “stručni” komentari često se koriste da potvrde već postojeće izmišljene tvrdnje, poput one da je u selu Matuzići “pronađeno skladište oružja i vojne opreme”¹⁰⁷, koju je Galijašević dopunio tvrdnjom da se tim (nepostojećim) otkrićem potvrđuje “razmatranje opcije sukoba u FBiH”. U istoj “orbiti” javlja se i nekoliko drugih “stručnjaka” koji su između ostalog komentarisali i ovaj događaj. Recimo, za Sputnik Srbija to je učinio Anđelko Kozomara, predstavljen kao “banjalučki analitičar”, koji je još jedan redovan promoter teorija zavjere.¹⁰⁸

U njegovoj interpretaciji ovog događaja - pronalaska zaostalog oružja iz rata prilikom rušenja trošne kuće - “ogromno skladište neposredno uz džamiju” postalo je dokaz da je riječ o bošnjačkom planu tajne proizvodnje i skladištenja oružja koje bi bilo upotrijebljeno za “gušenje Srpske i protjerivanju Srba s ovih prostora”.¹⁰⁹

Mediji igraju značajnu ulogu u kreiranju javnog mnijenja i uticaja na donosiocce odluka (građane/ke) u izbornim godinama. Korištenje nekredibilnih sagovornika za lažno opravdavanje netačnih tvrdnji, čije je plasiranje namijenjeno konsolidaciji političke moći određenih političkih aktera, odmaže u stvaranju okruženja sa pouzdanim i tačnim informacijama.

Tome u prilog ide i činjenica da je u samo pet analiza, preko stotinu medija ocijenjeno za objavljivanje i prenošenje netačnih tvrdnji koje su iznijeli Dževad Galijašević i Anđelko Kozmara.

Pored toga što ovo ukazuje na nekritički pristup medija kredibilitetu sagovornika čije tvrdnje prenose, ogroman broj ocijenjenih članaka vezanih praktično za dvije individue čija kredibilnost je više puta osporavana, upućuje da mediji svjesno prenose tekstove s njihovim izjavama.

Teorije zavjera u predizborno vrijeme

Monitoring medijskih napisa uoči Općih izbora 2018. te Lokalnih izbora 2020. godine pokazao je da su mediji skloni ne samo objavljivanju činjenično neutemeljenih vijesti koje pogoduju određenoj političkoj opciji, nego su spremni upustiti se u izradu potpuno neutemeljenih “konspiratornih” narativa oko određenih događaja s istim ciljem. Sklonost ovoj praksi u najvećoj mjeri pokazali su mediji okupljeni oko SNSD, među kojima se, pored mnoštva privatnih portala i televizija, nalaze i javni emiter (RTRS) i javna novinska agencija (SRNA). Među prvih pet medija koji su objavili najviše tekstova koji su označeni ocjenom teorija zavjere, u ovom uzorku, 4 medija su bliska SNSD-u.

Medij	Broj članaka u uzorku ocijenjenih kao teorija zavjere
RTRS	23
Alternativna televizija	15
Srna	12
Infosrpska	7
Facebook profili i stranice	7
Iskra	6
Alo	5
Pravda	4
Srpska info	3
Srbin	3

Analizom uzorka definisanim ovim istraživanjem utvrđeno je da je 161 medijski izvještaji iz 24 analize, imao ocjenu teorija zavjere.¹¹⁰

Naupečatljivije teorije zavjera su medijski napisi iz juna 2018. godine u kojima je RTRS, navodno na osnovu uvida u obavještajne dokumente, izmislio prijetnju od tajnog naoružavanja paravojnih formacija Bošnjaka okupljenih oko SDA¹¹¹, koja je “dobila krila” nakon spomenute lažne vijesti o “skladištu oružja u Matuzićima”.

Isti mediji plasirali su i niz teorija zavjera o protestima Pravda za Davida, pripisujući njihovo organizovanje “zapadnim ambasadama” s navodnim ciljem “mekog državnog udara” u RS.¹¹²

Za “potvrdu” ovih narative korišten je svaki mogući povod, od kojih je najbizarnija priča o strancu koji je u braku sa državljanom BiH, te je godinama prije protesta živio u Banja Luci, kao o jednom od “40 britanskih obavještajaca poslanih da ruše RS”, koje je Milorad Dodik neprestano spominjao.¹¹³

¹¹⁰ Prema [metodologiji](#) Raskrinkavanja, jedan medijski izvještaj može dobiti više ocjena. U brojku od 161 članaka sa ocjenom teorije zavjere uključeni su i članci koji su nakon ispravke dobili ocjenu demantirano ili ispravljeno. Iako su ovi članci u određenom momentu ispravljani, u originalnoj objavi sadržavali su tvrdnje koje su ocijenjene kao teorija zavjere.

¹¹¹ [RTRS: “Ovlašteni diler” nepostojećih dokumenata](#), Raskrinkavanje, 2018.

¹¹² [Medijski linč u dvije slike](#), Raskrinkavanje, 2018.

¹¹³ [Nakon “krvnika” imamo i “agenta”: Kako je dugogodišnji “banjalučki zet” postao strašni britanski operativac](#), Raskrinkavanje, 2018.

Teorije zavjere o migrantima i izbjeglicama

Dok migranti, izbjeglice i tražioci azila iz zemalja pogođenih ratom i/ili ekstremnim siromaštvom sa Azijskog i Afričkog kontinenta godinama prolaze kroz zemlje regije u pokušajima da dođu do zemalja Evropske unije, Bosna i Hercegovina je tek od početka 2018. godine postala dijelom takozvane balkanske rute.¹¹⁴ Nesnalaženje bh. vlasti sa stvarnom, ovaj put humanitarnom krizom, postavilo je izazov pred vršioce javnih funkcija od kojih su pojedini u samom početku počeli zauzimati oštre stavove prema ovoj populaciji.

Od samog početka krize Milorad Dodik bio je kategoričan u stavu da Republika Srpska neće biti mjesto gdje će se migranti moći zadržavati¹¹⁵, koji je - kao i većina Dodikovih stavova - dobio i medijsku potporu, te potporu “stručnjaka” poput Galijaševića. Njegove ničim potkrijepljene tvrdnje iz oktobra iste godine, da “iza migrantske krize u BiH” stoje planovi “zbrinjavanja poraženih vojnika Al Kaide i Nusra fronta i promjena etničke strukture na rubnim područjima Republike Srpske i FBiH” u brojnim medijskim izvještajima bile su predstavljene kao činjenice.¹¹⁶

Galijašević je i 2020. iznosio slične tvrdnje, poput one da se OBA koristi “migrantskim potencijalom talibana i mudžahedina u Bosni”, to jest da bi migrantska populacija bila spremna voditi “rat protiv Republike Srpske”.¹¹⁷

¹¹⁴ [Preko margine: Dezinformacije o marginaliziranim grupama u bh. medijima](#), UG “Zašto ne”, 2020, str. 39.

¹¹⁵ [Dodik ne želi smještanje migranata na teritoriji Republike Srpske](#), Klix, 2018.

¹¹⁶ [RTRS, Sputnik i “eksperti” za teorije zavjera](#), Raskrinkavanje, 2018.

¹¹⁷ [Dževad Galijašević u novoj epizodi “destabilizacije regiona”](#), Raskrinkavanje, 2020.

Dakle, anti-migrantski sentiment zauzima značajno mjesto u političkoj aqedni partije pod liderstvom Milorada Dodika, a naročito onda kada se u javnom diskursu aktueliziraju sigurnosni izazovi povezani sa ovom populacijom. Potencijalno najkontroverznija izjava Milorada Dodika iz 2020. godine bila je špekulacija da je ambasador Bosne i Hercegovine u Pakistanu izdao 3.000 lažnih viza osobama koje predstavljaju sigurnosni problem za ovu zemlju. Ta izjava pokrenula je lavinu medijskih napisa, među njima i one koji su za sagovornika imali Dževada Galijaševića, koji je bez imalo ustezanja izjavio da je u BiH ušlo “desetine hiljada talibana”. Uz pomoć medijskih intervencija, priča je porasla do razmjera “okupacije” BiH od strane talibana.¹¹⁸ Navod o 3.000 lažnih viza Dodik je čuo od Fahrudina Radončića¹¹⁹ lidera stranke SBB koji je, dok je bio na poziciji Ministra bezbjednosti BiH, dijelio anti-migrantski stav sa Dodikom. Radončiću blizak medij, Dnevni avaz, generalno prednjači u broju dezinformacija kojima su targetirani migranti.¹²⁰

Dezinformacije o migrantima plasirane su u korist i političkih subjekata iz Federacije BiH. Upečatljiv je u tom smislu vijećnik u Gradskom vijeću Grada Bihaća i kandidat za gradonačelnika Grada Bihaća, Sej Ramić, u 2020. godini u javnost je izlazio sa netačnim tvrdnjama o broju krivičnih djela koja su počinili migranti.¹²¹ Ramić je, pak, bio i redovan promoter teorija zavjera o vezi 5G mreže sa pandemijom bolesti COVID-19,¹²² o tome da je pandemija “laž”¹²³ i sl. Ovakve teorije zavjera uglavnom nisu bile prisutne kod drugih političkih subjekata.

¹¹⁸ [Bosnu nije “okupiralo desetine hiljada talibana koji napadaju RS”](#), Raskrinkavanje, 2020.

¹¹⁹ Ibid.

¹²⁰ [Preko margine: Dezinformacije o marginaliziranim grupama u BiH](#), UG “Zašto ne”, 2020, str. 14.

¹²¹ [Antimigrantski narativ: Manipulacije brojem krivičnih djela u USK](#), Istinomjer, 2020.

¹²² [5G mreža ne uzrokuje koronavirus](#), Istinomjer, 2020.

¹²³ [Glumci plaćeni da učestvuju u korona vježbi, ne da glume da su stvarno bolesni](#), Raskrinkavanje, 2020.8

Iz ovih primjera može se zaključiti da je javna medijska infrastruktura u RS-u gotovo u potpunosti podređena interesima vladajuće političke partije te da, naročito u predizborno vrijeme, ista ne preza ni od kreiranja “paralelne stvarnosti” u kojoj se glavni partijski narativi SNSD-a predstavljaju kao činjenice iako u njima nemaju nikakvog utemeljenja.

Značajnu ulogu u tome odigrali su i pravi i kvazi-stručnjaci, a u svakom slučaju i brojne teorije zavjera koje, po pravilu, istovremeno promoviraju politički subjekti, “eksperti” i mediji.

Manipulisanje istraživanjima javnog mnijenja

Istraživanja javnog mnijenja i ankete koriste vlastima i političarima/kama kao smjernice u radu. No, rezultati takvih istraživanja i anketa mogu se koristiti i kao instrument utjecaja na odluke glasača/ice da li i za koga glasati na izborima.

Da bi rezultati istraživanja javnog mnijenja i anketa bili pouzdani, oni moraju biti autentični, provjerljivi i urađeni na reprezentativnom uzorku, te mora biti jasno prikazano kako se došlo do podataka koji su korišteni za donošenje zaključaka (od opisa uzorka i metodologije do tumačenja rezultata). Međutim, različiti politički akteri nerijetko pokušavaju utjecati na javno mnijenje manipulisanjem istraživanjima javnog mnijenja i anketama.¹²⁴

Manipulacija istraživanjem i anketom moguća je na tri načina:

- 1) istraživanje ili anketa nisu ni provedeni (svi podaci su izmišljeni);
- 2) istraživanje ili anketa su provedeni, ali sa neadekvatnom metodologijom (na nereprezentativnom uzorku, u grupama koje podržavaju određenu opciju, uz pitanja koja su sugestivna i ne daju stvarnu sliku distribucije političkih preferencija, itd.)¹²⁵ i
- 3) istraživanje ili anketa je adekvatno provedeno, ali su rezultati prikazani parcijalno i nepotpuno (na način da se iznose samo rezultati koji odgovaraju nekom političkom subjektu).

¹²⁴ Vidjeti recimo: [Još jedna lažna anketa bez izvora agencije](#), RTV BN, 2020.; [Zbog pokušaja političkih manipulacija Klix.ba povlači anketu o rejtingu kandidata za Predsjedništvo BiH](#), Klix, 2014.; [ANKETAMA \(NE\) OBMANJUJU BIRAČE Istraživanje rejtinga stranaka između analize i manipulacije](#), Srpskainfo, 2020.

¹²⁵ Kako dr. Jovanka Matić ističe, istraživači/ce uglavnom ne lažiraju istraživanja, već rezultatima manipulišu naručitelji/ke, koji imaju pravo odabrati koja će pitanja i u kakvom obliku biti postavljena građanima/kama - a od toga često zavise i rezultati do kojih će se doći. ([Ko istražuje, a ko samo oblikuje javno mnijenje?](#), Istinomer, 2021.)

¹²⁶ [Fact checking i online novinarstvo](#), UG “Zašto ne”, str. 6.

¹²⁷ Rezultati istraživanja iz 2019. ukazuju na postojanje “klastera dezinformacija” ili “dezinformacijskih mreža” - grupa medija koji često jedni druge koriste kao izvore dezinformacija. ([Dezinformacije u online sferi: Slučaj BiH](#), UG “Zašto ne”, 2019, str. 59-67.)

¹²⁸ Riječ je o prvom od tri predstavljena načina manipulisanja istraživanjem i anketom (kada istraživanje/ anketa nisu ni izvršeni, nego su svi podaci izmišljeni). Originalni članak nije više dostupan, ali je arhiviran na stranici [Raskrinkavanja](#).

S obzirom na raširenost “copy-paste novinarstva”, bez provjere izvora, kredibilitnosti i tačnosti informacije koja se prenosi, rizik od širenja ove vrste manipulacija posebno je visok kod online medija.¹²⁶

U bazi “Razabiranja” postoji osam članaka u kojima je prisutan fenomen manipulisanja istraživanjima javnog mnijenja. Analizirani primjeri pokazuju da su se ovom vrstom manipulacije koristili svi tipovi medija, iz svih dijelova BiH.

Posebno zabrinjavajuća je činjenica da se lažna istraživanja i selektivno prikazivanje stvarnih istraživanja prenose u velikom broju medija, čime veliki broj ljudi bude upoznat sa (lažnom ili iskrivljenom) viješću, a javnost istovremeno stiče dojam da je istraživanje relevantno i istinito.¹²⁷

Među primjerima ovakvih članaka, ističe se “vijest” o sprovedenom istraživanju agencije IPSOS, prema čijim rezultatima aktuelni gradonačelnik Banja Luke na predstojećim izborima pobjeđuje protivkandidata Draška Stanivukovića, objavljena u avgustu 2020. godine na portalu Buka.¹²⁸

Ovu je vijest prenio i niz drugih medija, uključujući i javne.¹²⁹ IPSOS je kasnije opovrgnuo ovu vijest, ali portal Buka ni u naknadno objavljenom demantu vijesti nije otkrio izvor istraživanja.¹³⁰

Kao primjer za selektivno prikazivanje izvršenog istraživanja može poslužiti portal Raport, koji je na taj način predstavio rezultate monitoringa platforme Istinomjer.¹³¹ Istinomjer je izvršio monitoring ispunjenosti predizbornih obećanja koja su 2016. godine dali načelnici/e i gradonačelnici/ce u 12 opština i gradova u BiH, na način da je iz njihovih zvaničnih programa te medijskih i predizbornih istupa izdvojio data obećanja, a potom ih upoređivao sa praksom ovih osoba do 2020. godine.

No, u Raportovom članku su procenti ispunjenosti obećanja navedeni isključivo za Ibrahima Hadžibajrića, predsjednika Nezavisne bosanskohercegovačke liste, dok su u slučaju kandidata/kinja SDA spomenuta samo nova obećanja u aktuelnoj kampanji, uz generalno negativan ton prema njima.

¹²⁹ RTRS, Alternativa televizija Banja Luka, Banjaluka 24h, BL portal, Infosrpska, Banjaluka.net, Insajder, Opcija.net, Argumenti.rs, RTV BN, Leutar, Istok RS i MojaBanjaluka. ([IPSOS nije sproveo istraživanje o tome da "Radojičić pobjeđuje Stanivukovića!"](#), Raskrinkavanje, 2020.)

¹³⁰ Tek nekolicina medija je naknadno objavila i demant.

¹³¹ [Šta kaže statistika: Koliko je manipulativno Raport prikazao ispunjenost obećanja sarajevskih načelnika?](#), Raskrinkavanje, 2020.

Izjave političara/ki tokom predizbornog perioda

S obzirom da se u uzorku ocijenjenih medijskih članaka jasno “iscrtavaju” namjere promocije interesa, poruka i stavova političkih subjekata koji učestvuju na izborima, sa njima se može uporediti i sadržaj izjava upitne istinitosti koje su u istom periodu davali izjave upitne istinitosti. U ovom dijelu istraživanja analizirana je, stoga, baza podataka platforme Istinomjer, filtrirana za ocjene istinitosti izjava zvaničnika/ca objavljene u vremenskom periodu od raspisivanja do objave konačnih rezultata izbora za Opšte izbore 2018. (122 analiza i 125 ocjena) i Lokalne izbore 2020. godine (151 analize i 154 ocjene).

Što se tiče pojedinačnih ocjena koje su svi akteri u posmatranom periodu dobili, 2020. godine najviše je bilo neistina (80), potom nedosljednih izjava (38), neutemeljenih izjava (17), istina (9), poluistina (6) i dosljednih izjava (4). U prethodnom izbornom ciklusu, 2018. godine, najviše je bilo neistina (62), zatim nedosljednih (24) i dosljednih izjava (17), istina (14), poluistina (7), te i jedna neutemeljena izjava.

U oba izborna ciklusa - pojedinačno i zajedno - najveći broj ocjena u uzorku dobio je Milorad Dodik, ukupno 40, od čega su 22 neistinite, 2 poluistinite, 9 nedosljednih i 4 neutemeljene izjave. U izbornom periodu 2020, iza Dodika su najviše ocjena dobili Fadil Novalić (8), Bakir Izetbegović (6), Mirko Šarović (5) i Radovan Kovačević (4), dok su ga 2018. godine slijedili Fadil Novalić i Željka Cvijanović (po 8 ocjena), Dragan Čović (6), Šefik Džaferović i Denis Zvizdić (po 5 ocjena), te Edin Delić (4).

Kako se može i očekivati, javni istupi koji su sadržali netačne ili polutačne izjave u predizbornom periodu, često su podrazumijevale neosnovane pohvale vlastitih rezultata i/ili umanjivanje protivničkih. S tim u vezi, česta tema takvih izjava političara/ki u BiH je ekonomija, a posebno se kao tema izdvaja i gradnja u BiH koja se pojavljuje u 11 analiza u kojima je ocijenjeno 5 neistinitih, 5 nedosljednih i jedna neutemeljena izjava kojima domaći/e zvaničnici/e izmišljaju ili preuveličavaju uspjehe u izgradnji nove infrastrukture u BiH.

Ova tema se, međutim, nijednom ne pojavljuje u medijskom uzorku, što ukazuje na to da postoji izvjesno "grupisanje" tema kojima se direktno bave politički subjekti i tema kojima se bave (i) njima prijateljski nastrojeni mediji.

¹³² Vidjeti: [Nije tačno da se “od 3. maja otvaraju državne granice za sve putnike na području Europe”](#); [Ne, nije došlo do “ponovnog zatvaranja granice”](#), Raskrinkavanje, 2020.

¹³³ Vidjeti: [Ni DNS ne poštuje zaključke Republičkog štaba za vanredne situacije](#); [Željka Cvijanović između poštivanja mjera i “zakona spojenih stolova”](#); [Novalić ponovo ne poštuje naredbe i mjere Kriznog štaba Federalnog ministarstva zdravstva; “Takmičenje” u masovnosti skupova između SDA i PDA u Banovićima](#); [I Čović krši propisane epidemiološke mjere; Kasumović neistinito o vlastitoj predizbornoj aktivnosti](#) - Istinomjer, 2020.

¹³⁴ Vidjeti: [Informacije o nabavkama respiratora u evropskim zemaljama nemaju status tajne; Dvije upitne tvrdnje Fadila Novalića u jednoj rečenici; Slovenski “korona zakon” nije bio rigorozniji od onog u FBiH; Koliko smo u regiji uspješni sa smanjenjem broja novozaraženih?; Nemamo najveći broj oporavljenih od COVID-19 u regionu](#) - Istinomjer, 2020.

Interesantno je da je u 2020. godini nerijetka tema izjava političara/ki bila sama CIK (7 izjava, od čega su 4 neistinite), o kojoj su najčešće govorili/e članovi/ce SNSD-a (4), optužujući ovo tijelo da radi nevaljano i pristrasno. Za razliku od priča o infrastrukturi, ovaj narativ je bio prisutan i u medijskom uzorku. CIK je i 2018. godine bio tema 3 analize Istinomjera, a narativ je bio isti kao i u 2020. godini (njegov pristrasan i nepravilan rad).

Članstvo BiH u Evropskoj uniji bilo je tema 7 analiza 2018. godine, te 6 analiziranih izjava 2020. godine, od čega su 4 bile neistinite i 2 nedosljedne. EU je i tema koja se javlja u medijskom uzorku, sa prilično sličnim “uklonom”, koji uglavnom ne propituje opredijeljenost BiH za članstvo, ali ga tretira kao teško dostižan cilj. No, ovakav pristup bio je češći 2018. godine nego 2020, s obzirom na specifičnu situaciju pandemije COVID-19 koja je uticala na to da se manipulativni sadržaji te vrste uglavnom vezuju za lažne vijesti o otvaranju ili zatvaranju granica.¹³²

Što se tiče izjava zvaničnika/ca o pandemiji, one su bile predmet čak 25 analiza Istinomjera u posmatranom periodu, kako zbog nedosljednosti političkih subjekata u poštovanju mjera za suzbijanje pandemije¹³³, tako i zbog predstavljanja epidemiološke situacije u BiH boljom nego što je zaista bila (oba narativa su ocijenjena u po 5 analiza).¹³⁴

Česte su bile i netačne tvrdnje o samom virusu i lijeku za njega (4 analize), koje su se poklapale sa medijskim sadržajem ili sadržajima sa društvenih mreža u kojima su širene teorije zavjera ili pseudonaučne tvrdnje o pandemiji.¹³⁵ Gotovo polovina ocijenjenih izjava na temu COVID-19 u posmatranom periodu ocijenjene su kao neistinite (12), a slijedi 9 nedosljednih i 4 neutemeljene izjave.

Konačno, kao kuriozitet povezanosti političkih subjekata i medijskog sadržaja koji je ocijenjen u uzorku Raskrinkavanja, može se izdvojiti slučaj portala koji je uoči izbora 2018. godine pokrenuo HDZ BiH, a koji je najavljen kao svojevrsan “fact-checking” projekat ove stranke. No, umjesto provjere tačnosti informacija, portal rogobatnog naziva “Smeće vijesti” potencijalnoj publici ponudio je tek izbor novinskih napisa koji se nisu dopali članovima/cama HDZ-a, te su - često uz uvrjedljive komentare ili bez ikakvog komentata - naprosto svrstani u “smeće” na ovoj stranici. Reakcije javnosti na ovaj poduhvat nisu bile pozitivne, te je i stranica bila kratkog vijeka.¹³⁶

¹³⁵ Vidjeti: [Slana voda Panonskih jezera ne eliminiše koronavirus; Japanski nobelovac nikada nije izjavio da je novi koronavirus vještački stvoren](#), Istinomjer, 2020; [Neutemeljene tvrdnje o kolektivnom imunitetu u Hercegovini i PCR testovima](#), Istinomjer, 2020; [Tvrdnje o uticaju "vakcina sa Zapada" na sterilitet su neutemeljene](#), Istinomjer, 2020.

¹³⁶ [Kad HDZ sortira “smeće”](#), Raskrinkavanje, 2018.

Zaključak

Analize uzorka Raskrinkavanja, kao i Istinomjera, pokazuju da su građani/ke u izbornom procesu “bombardovani” manipulacijama koje dolaze kako od mainstream medija (u čemu čak prednjači jedan javni emiter), informativnih portala, anonimnih internet stranica (bilo da su stranačke ili naprosto “oportunističke” u proizvodnji dezinformacija) i društvenih mreža, tako i od samih političkih subjekata koji učestvuju u izbornom procesu. Na temelju dugogodišnjeg rada ove dvije fact-checking platforme je, tako, nastala i publikacija koja se osvrće specifično na fenomene povezane sa “izbornim dezinformisanjem”, te nastoji mapirati najzastupljenije “dezinformacijske taktike” i njihove moguće efekte na izborni i druge demokratske procese.¹³⁷

Četiri glavne taktike dezinformisanja u izbornom kontekstu, koje su identifikovane u ovoj publikaciji, su: taktika odbacivanja (kada se želi smanjiti podrška protivničkim kandidatima/kinjama), taktika iskrivljavanja (kada se želi utjecati na neodlučne glasače/ice), taktika odvlačenja ili distrakcije (sakrivanje loših strana “naše/g” kandidata/kinje) i taktika zastrašivanja (obeshrabrivanje od glasanja).

Ove se taktike uglavnom javljaju u kombinaciji kroz cijeli analizirani uzorak, a ono što im je zajedničko je izražena polarizacija u predstavljanju političkih aktera, koji su prikazani ili u izrazito pozitivnom, ili u izrazito negativnom svjetlu.

¹³⁷ [Izborna slikovnica: Razabiranje](#), UG “Zašto ne”, 2020, str. 6.

Tako nešto je očekivano s obzirom da je cilj svih ovih pojava i aktivnosti - od nekorektnog oglašavanja na društvenim mrežama i “piratskog” marketinga u komentarima, pa do manipulisanja fiktivnim ispitivanjima javnog mnijenja - smanjiti podršku protivničkim kandidatima/kinjama, te ili na svoju stranu pridobiti neodlučne glasače/ice, ili ih obeshrabriti od glasanja ukoliko to nije moguće.

U odnosu na specifične primjere “graničnih” oblika izbornih manipulacija, u “PR intervjuima” se, recimo, najčešće koristi taktika odvlačenja ili distrakcije, koja se često kombinuje sa taktikama odbacivanja i iskrivljavanja. Pristrasno izvještavanje informativnih portala (ili stranica koje ih oponašaju), koji prostor daju samo “svojim” političkim akterima, dok ostale ignoriše ili ih predstavlja u negativnom svjetlu, također se koristi svim vrstama dezinformacijskih “taktika”, uključujući i taktiku zastrašivanja. Isto važi i za lažne ankete i ispitivanja javnog mnijenja, u kojima su samo oni politički subjekti koji nisu “opasni” po naručitelje/ke navodnih istraživanja prikazani u neutralnom svjetlu.

Što se tiče izjava političkih subjekata, može se uočiti da postoje određene pravilnosti u pogledu sadržaja i taktika kojima se služe - neistinite izjave po pravilu u negativnom svjetlu prikazuju njihovu konkurenciju, dok se vlastite aktivnosti i postignuća preuveličavaju, čime se kombinuju taktika odvlačenja ili distrakcije (sakrivanje vlastitih loših strana) i odbacivanja (smanjivanje podrške protivničkim kandidatima/kinjama).

Neistinite izjave političara/ki, kao ni velika većina ocijenjenog medijskog sadržaja, nisu nastale tek nehotice i iz neznanja. Učestalost, sadržaj, intenzitet, te “struktura” takvih tvrdnji i izjava ukazuju da je riječ o dezinformacijskim kampanjama sa ciljem utjecaja na javnost u izbornom procesu, što potvrđuje i kvantitativna i kvalitativna analiza podataka, kao i usporedba podataka iz 2018. i 2020. godine.

Vratimo li se na istraživanje o povjerenju građana/ki u izborni proces, pažnju privlači podatak da 60,2% ispitanika/ca “ima povjerenja u vlastitu sposobnost prepoznavanja lažnih vijesti”, dok 50,9% njih ima “slično visoku razinu povjerenja u svoje prijatelje i obitelji”. Sa druge strane, 55,4% njih “vjeruje da lažne informacije utječu na povjerenje birača u izborni proces”.

Ovaj nalaz ukazuje na stav većine ljudi da su oni sami, te ljudi njima bliski, u stanju prepoznati netačne informacije, dok istu sposobnost vjerovatno ne “učitavaju” osobama ili grupama sa kojima ne osjećaju bliskost - što bi mogao biti indikator uspješnosti “dezinformacijskih taktika” opisanih u ovom istraživanju.

